

**FDV CJMMK
METODOLOŠKA GRADIVA**

**Evropska družboslovna raziskava (ESS)
- raziskovalni instrument za družbene vede v Evropi.**

**(European Social Survey¹ (ESS) - a research instrument
for the social sciences in Europe).**

**(Iz angleščine prevedel Sergio Švara, univ. dipl. psih. in fil.)
(neredigirano gradivo)**

Izdala skupaj Upravni odbor in Metodološki odbor načrtovane ESS.

Poročilo, pripravljeno za Stalni odbor za socialne znanosti (SCSS, Standing Committee for the Social Sciences) Evropske fundacije za znanost (ESF, European Science Foundation)².

Junij 1999

¹ "Social survey" pomeni v angleščini anketo, anketno raziskavo (nemško: Umfrage, Umfrageforschung). Glede na to, da je pri nas pojem anketa (v družboslovnem smislu) pogosto še nejasen in včasih celo zlorabljen, prevajamo social survey širše, kot družboslovno raziskavo. Bralec bo sam iz besedila spoznal, da gre tu za pravo znanstveno, metodološko pripravljeno, izvedeno in interpretirano anketno raziskavo, to je anketo, ki je metodološko celo "zaostrena", kot je razvidno iz besedila. (Opomba prevajalca).

² Evropska fundacija za znanost (ESF, European Science Foundation) že od leta 1974 deluje kot katalizator za razvoj znanosti tako, da zbira vodilne znanstvenike in agencije, ki vlagajo denar v znanost, da bi razpravljali, izdelali načrte in izvedli različne raziskave po vsej Evropi.

ESF je evropska zveza, sestavljena iz 65 nacionalnih agencij, ki vlagajo denar v znanstvena raziskovanja v 22 državah. Zastopa vse znanosti: fizikalne in tehnične, znanosti o življenju in okolju, medicinske znanosti, humanistične in družboslovne znanosti. Svoje člane podpira na dva glavna načina: zbira znanstvenike in njihove znanstvene programe, organizira omrežja, raziskovalne delavnice ter evropske raziskovalne konference, da bi sodelovali pri skupnih vsebinah in skupno raziskovali vprašanja, ki so strateško pomembna za evropsko znanost.

ESF je tesno povezana z drugimi raziskovalnimi institucijami v Evropi in izven nje. S svojimi dejavnostmi ESF dodaja vrednost raziskavam; njeno sodelovanje in usklajevanje sega preko nacionalnih mej in prizadevanj; nudi specialistične znanstvene nasvete v zvezi s strateškimi vprašanji in deluje tudi s svojim Evropskim odborom za znanost.

Naslov: ESF, 1 quai Lezay Marnèsia, 670 80 Strasbourg Cedex, France.

Vsebina

1.	Predgovor	4
2.	Primer za evropsko družboslovno raziskavo	5
2.1	Evropska različnost in družboslovne znanosti	5
2.2.	Pomoč pri oblikovanju evropske identitete pri družboslovnih raziskavah	6
2.3	Problem podatkov	7
3.	Načrtovanje evropske družboslovne raziskave: Splošna načela in konkretna razmišljanja	8
3.1	Splošna načela	8
3.1.1	Podvajanje prizadevanj ni sprejemljivo	8
3.1.2	Delati to raziskavo ni le stvar ene same raziskave	9
3.1.3	Primerljivost mora sloneti na enakovrednosti	10
3.1.4	Slediti morajo analize na več ravneh	11
3.1.5	Ključno je nenehno metodološko raziskovanje	12
3.1.6	Združiti se morata prilagodljivost in trdnost	12
3.1.7	Dostop do podatkov mora biti lahek in ne drag	13
3.2	Populacija in vzorec	13
3.2.1	Definiranje populacije	14
3.2.2	Definiranje vzorca	15
3.3	Časovni vidik	16
3.4	Sodelujoče države	17
4.	Izbiranje vsebin za Evropsko družboslovno raziskavo	17
4.1	Raziskovalno žarišče	17
4.2	Ključne vrste vsebin in vsebine modulov	17
4.2.1	Ključne vrste vsebin	19
4.2.2	Vsebine modulov	19
4.3	Izbiranje tem	20
4.3.1	Pravila postopka in kriteriji	20
4.3.2	Primeri vprašanj za dve ključni vrsti vprašanj	20
4.3.3	Izbor in primeri vsebin za module	21
5.	Metodološko raziskovanje	22
5.1	Vprašanja in besedila vprašanj	22
5.2	Vzorčenje in nesodelovanje pri ESS	23
6.	Delo s podatki, arhiviranje in razdeljevanje podatkov	24
6.1	Združevanje podatkov, dokumentiranje, validiranje in arhiviranje podatkov raziskave	25
6.2	Očiščenje podatkov	25
6.3	Razdeljevanje podatkov	26
6.4	Podatki o posebnih dogodkih	26
6.5	Drugo v zvezi z arhiviranjem	27

7.	Organizacijska struktura	27
8.	Stroški	29
8.1	Splošne opombe	29
8.1.1	Stroški raziskave	30
8.1.2	Redni stroški	30
9.	Financiranje	31

Dodatki

Skupina ekspertov za ESS – lista članov	32
Upravni odbor – lista članov	33
Metodološki odbor – lista članov	36
Regionalne spremenljivke pri mednarodnih raziskavah	38
Pismo članom Upravnega odbora v zvezi z vzorčenjem	39
Načrt vzorca za ESS, podrobnosti načrta	41
Nujnost opravljanja metodoloških raziskav v povezavi z raziskavami ESS	46
Podrobnejša opredelitev predlagane ankete ESS	54

1. Predgovor

Leta 1988 se je Stalni odbor za družboslovje (SCSS, Standing Committee for the Social Sciences) Evropske znanstvene fundacije (ESF, European Science Foundation) odločil, da bo podprl – na svoj običajni način 'à la carte' – raziskovalni program, ki si je postavil za cilj pregled političnih usmeritev državljanov v demokratičnih državah Evrope, kot so se razvijale od petdesetih do osemdesetih let; to je bil projekt Zaupanje v vlado (Beliefs in Government).³ Bistvena zamisel tega programa je bila utemeljitev študije na že obstoječih podatkih, kajti le na ta način je bilo možno analizirati stalnost in spreminjanje teh usmeritev v obdobju več kot 40 let.

V skladu z ocenami petih knjig Zaupanja v vlado v strokovnih časopisih (glej na primer Comparing European Politics Abrahamsona in Ingleharta, American Political Science Review 92, marec 1998, strani 185–190) je imel ta projekt velik uspeh. Istočasno pa se je med delom pri tej raziskavi kmalu pokazalo, da je bilo malo podatkov nacionalnih raziskav, ki bi ustrezali osnovnim kriterijem vsaj funkcionalne enakosti v različnih državah in bi bili hkrati tudi longitudinalni; to bi povečalo domet analiz preko že znanih podatkov, kot so na primer podatki Evrobarometra – to so reprezentativne raziskave, ki jih že od leta 1974 vsako drugo leto opravljajo v državah članicah Evropske unije po naročilu Evropske komisije – ter podatki raziskav ISSP (International Social Survey Programme), ki jih opravljajo vsako leto in je pri njih do leta 1984 sodelovalo skoraj 30 držav; slonele pa so na ohlapnem sodelovanju nacionalnih raziskovalnih skupin. Zato se je SCSS odločil, da bo podprl prizadevanje, da bi izdelali načrt reprezentativne raziskave, ki bi bila akademsko vodena in bi vključevala, če je le mogoče, vse članice ESF, vendar pa bi bila načeloma odprta tudi za države, ki niso članice ESF; še posebno se to nanaša na države Srednje in Vzhodne Evrope. (Naj dodamo, da so v času, ko pišemo to poročilo, Združene države Amerike pokazale zanimanje za povezovanje med US General Social Survey in ESS).

Da bi pripravili temelje za tak projekt, za katerega bi skrbela ESF, je SCSS leta 1995 izbral maloštevilno skupino strokovnjakov pod vodstvom Maxa Kaaseja; on je bil eden od obeh direktorjev pri projektu Zaupanje v vlado in je redni član SCSS. (Lista te skupine je v Dodatku 1.1). Ta skupina strokovnjakov je napisala poročilo ter ga oddala v presojo SCSS na aprilskem srečanju leta 1996 v Parizu. Skupina je predlagala, da bi se trdno držali tega načrta evropske družboslovne ankete in da bi ga za SCSS pravočasno preoblikovali v podroben predlog; natančno naj bi določili vse podrobnosti v zvezi s pojmi, metodologijo, organizacijo in financiranjem, tako da bi se lahko SCSS odločil za ali proti ESS. SCSS je soglasno sprejel predlog skupine strokovnjakov in je hkrati tudi priporočil, naj se ESF pogovori s članicami, da bi tudi one sodelovale pri 'à la carte' financiranju izvedbe pripravljalnega dela za ESF. Od 21 držav članic ESF jih je 17, plus država opazovalka Izrael, finančno podprlo to fazo dela; zato lahko z gotovostjo rečemo, da je to bil znak velikega zanimanja med članicami ESF. Namen je bil pripraviti podlago za SCSS, ki bi se leta 1999 odločil o ESS.

Skupina strokovnjakov je predlagala, da bi načrtovanje ESS vodili dve skupini: (1) Upravni odbor (lista članov je v Dodatku 1.2), v katerem bi vsako državo članico ESF zastopal starejši družboslovec, ki bi ga predlagal primeren član ESF, ter (2) Metodološki odbor (lista članov je v Dodatku 1.3). Upravnemu odboru predseduje Max Kaase, Wissenschafts-

³ Povzetek raziskave, ki je bila objavljena v petih knjigah – peta knjiga je bila prevedena v slovenščino (prevod: Sergio Švara): Kaase, M., Newton, K., Zaupanje v vlado; Toš, N.: Zaupanje Slovencev v demokratični sistem, Liberalna akademija, 1999. (opomba urednika)

zentrum Berlin für Sozialforschung (WZB), Berlin, Metodološkemu odboru pa Roger Jowell, Social and Community Planning Research (SCPR), London. Da bi zagotovili neposredno povezavo med obema odboroma, je predsednik Metodološkega odbora redno sodeloval kot gost na sestankih Upravnega odbora, predsednik Upravnega odbora pa na sestankih Metodološkega odbora. Poleg tega sta profesorja Jacques Billiet in Jose Ramon Montero bila redna člana obeh odborov.

Naloga Upravnega odbora je bila v osnovi dvojna: (a) na splošno voditi delo Metodološkega odbora in (b) sporočati zamisli o evropski družboslovni anketni raziskavi skupnosti znanstvenikov družboslovnih znanosti v ustreznih državah in biti na razpolago kot središče za stike med odbori ESS in njihovimi nacionalnimi sodelavci. Glavna naloga Metodološkega odbora je bila razvijati konkretne okvire za vse vidike, ki jih je treba upoštevati pri načrtovanju take zapletene nove raziskave.

Upravni odbor se je sestel štirikrat:

- 6. in 7. junija 1997 v Strasbourgu
- 6. decembra 1997 v Berlinu
- 8. junija 1998 v Istanbulu
- 14. decembra 1998 v Lizboni

Metodološki odbor se je tudi sestel štirikrat:

- 30. in 31. oktobra 1997 v Parizu
- 19. in 20. marca 1998 v Parizu
- 14. junija 1998 v Bernu
- 8. oktobra 1998 v Parizu.

Zelo cenimo podporo članic ESF, organizacij, ki so priredile srečanja in – ne nazadnje – članov obeh odborov, ki so s svojimi intelektualnimi prispevki, navdušenjem in porabljenim časom poudarjali zamisel ESS. To je lahko spodbuden primer za vse tiste, ki verjamejo v znanstvene, metodološke, praktične in čustvene koristi primerjalnega raziskovanja v Evropi. Iskreno se moramo zahvaliti tudi predsedniku Robertu Eriksonu in članom SCSS za njihovo stalno podporo in spodbudo ter Johnu Smithu in Genevieve Schauingerjevi iz centrale ESF, ki sta vedno pomagala vsem, ki smo povezani s prizadevanji ESS.

2. Utemeljitev ESS

2.1 Evropska različnost in družboslovne znanosti

Moderne demokratične družbe so se razvile v močno zapletene strukture ustavnih ureditev, političnih in socialnih institucij, zakonitih predpisov, posredovalnih mehanizmov ter omrežij skupin in posameznikov. Ko vse te stvari delujejo druga na drugo v času in prostoru, ustvarjajo tiste politične, gospodarske in kulturne strukture, ki so bistvo moderne zahodne družbe in še posebno nacionalne države.

Eno od velikih vprašanj našega časa je, kaj povezuje sodobne nacionalne države, če pomislimo na neprestano diferenciacijo, obsežne migracije in internacionalizacijo. Politiki, javnost in posamezni državljani se usmerjajo tudi k družboslovnim znanostim, da bi jim te pojasnile tak razvoj, jih vodile in jim pomagale razreševati probleme, ki izvirajo iz tega.

Jasno je, da se družboslovne znanosti take naloge ne morejo niti lotiti brez sistematičnih in dolgoročnih empiričnih raziskav vseh teh pojavov.

Tako kot znanosti o naravi, želijo tudi družboslovne znanosti posploševati v prostoru in v času. Ker pa so to znanosti, ki se ukvarjajo z ljudmi, z njihovimi odnosi ter njihovo medsebojno odvisnostjo, morajo zelo upoštevati socialno in institucionalno okolje, ki predstavlja okvir tem odnosom in medsebojnim odvisnostim. Zato lahko družboslovne znanosti še posebno uspevajo na tem velikanskem bogastvu ustavnih, institucionalnih in kulturnih razlik med evropskimi nacionalnimi državami, do določene mere pa tudi v okvirih teh držav. Te razlike so se pojavile v času in glede na to, da imajo pogosto zelo različne in konkretne oblike, lahko v njih vidimo funkcionalne ekvivalente. Tako velika različnost med enotami, kot so nacionalne države, nam odpira enkratna široka izhodišča za tako vrsto raziskovanja, ki skuša določiti, do kakšne mere vedenje posameznika določa kulturna zapuščina in ga omejujejo posebne družbene in institucionalne ureditve. Ta zgodovinsko nastala kulturna različnost dela iz Evrope naravni laboratorij za družboslovne znanosti: čeprav ne morejo uporabiti cele vrste pomembnih eksperimentalnih metod, kot je to v znanostih o naravi, pa lahko vsaj analizirajo razlike med institucijami, posrednimi strukturami in individualnimi stališči v evropskih državah in jih povezujejo z vzorci reševanja skupnih problemov v teh državah. Temu namenu bi lahko uspešno služilo vse, kar bi prispevalo k bolj povezani znanstveni skupnosti evropskih družboslovnih znanosti, ki bi sodelovale pri doseganju ciljev in bi imele visoka merila kakovosti.

Poleg izziva primerjanja evropskih narodov je treba upoštevati še eno pomembno razsežnost: evropeizacijo. S tem ko se Evropa vedno bolj premika v smeri združene politične enote, bo raziskovanje predpostavk, poteka in posledic tega procesa vzbujalo vedno večjo pozornost družboslovja in političnih akterjev. Tako je na primer v politologiji internacionalizacija vladanja že nekaj časa ena od vodilnih vsebin raziskovanja, s posebnim poudarkom na stališčih glede legitimnosti in na nasprotujočih razlagah o izgradnji osebne identitete.

2.2 Pomoč pri oblikovanju evropske identitete v družboslovnem raziskovanju

Velik dosežek ustvarjalcev politike v Evropi po drugi svetovni vojni je bila utrditev poti za proces združevanja in istočasna ohranitev ključnih značilnosti politične, socialne in kulturne identitete evropskih nacionalni držav. Ob koncu komunističnega vladanja v Srednji in Vzhodni Evropi ta proces sedaj sega preko mej držav Zahodne Evrope in v Evropi ustvarja nove izzive, pa tudi nove možnosti.

Od konca šestdesetih let naprej je Evropa počasi pričela postajati nekaj več kot le šibko povezana vrsta nacionalnih držav. To spreminjanje je poseglo tudi v znanstveno skupnost in polagoma so nastale nove organizacije splošne narave, kot na primer Evropska znanstvena fundacija, ali pa organizacije, ki so izražale potrebe posebnih raziskovalnih skupnosti, kot na primer Evropski konzorcij za politično raziskovanje (European Consortium for Political Research), ki povezuje več kot 200 političnih znanstvenih institutov v Evropi. Kar se tiče empiričnih primerjalnih raziskav pa je stanje manj zadovoljivo. Poleg Evropske komisije in dvostranskih sporazumov je še vedno premalo mehanizmov, ki bi omogočali usklajen pristop ustanov, ki financirajo raziskovanja, do predlogov mednarodnih raziskovanj. Poleg tega mnogi znanstveniki le počasi spoznavajo prednosti raziskovanja tudi v drugih državah;

vedno večje zanimanje za primerjalne raziskave na nesrečo moti dejstvo, da je tako težko priti do potrebnih podatkov.

To družbeno ozadje je pomembno, če želimo razumeti, zakaj so zamisel o ustanovitvi ESS sprejeli s takim navdušenjem vsi tisti, ki so v zadnjih petih letih sami sodelovali pri nastajanju tega projekta. Nekateri raziskovalci so to primerjali z vesoljskim vozilom, ki omogoča celo vrsto eksperimentov različnim raziskovalnim skupinam. Morda je prav to tista posebna značilnost ESS – to je njena možnost, da lahko da odgovor na zelo različna nova raziskovalna vprašanja – ki je že zbudila zanimanje za ESS in podporo temu projektu tudi pri disciplinah, ki ne sodijo v okvir družboslovnih znanosti.

Še posebej upamo, da bodo elementi 'od spodaj navzgor' v načrtu ESS (glej oddelka 4 in 7, kjer so podrobnosti) ustvarili raziskovalne mreže po Evropi in dolgoročno zbudili zanimanje mladih raziskovalcev za vsebine in metodologijo primerjalnih raziskav.

2.3 Problem podatkov

Družboslovne znanosti v Evropi imajo že dolgo tradicijo empiričnega analiziranja. Empirično raziskovanje, še posebno kot anketno raziskovanje, je pričelo cveteti v Združenih državah že v štiridesetih letih, tudi zaradi bega mnogih pomembnih družboslovnih znanstvenikov v ZDA, ki ga je povzročil vzpon fašizma v Nemčiji in Italiji v tridesetih letih (Značilen primer je Paul F. Lazarsfeld, avstrijski sociolog, ki je postal soustanovitelj Columbia School of Social Research). Glede na to, da je evropska socialna znanost po koncu vojne, od petdesetih let naprej, pričela dohitevati ameriško, sedaj ne moremo govoriti o splošnem pomanjkanju podatkov. Vendar pa postaja evropska različnost, ki smo jo poudarili kot glavno prednost, na tej točki problem, ker večina empiričnih raziskav, ki se jih lotevajo v ustreznih disciplinah, nima mednarodne primerjalne narave. Deloma zaradi tega, ker mnogi raziskovalci (verjetno večina) niso mednarodno usmerjeni. Pogosto se mednarodne primerjalne raziskave niti ne pričnejo, ali pa ostanejo šibke zato, ker obstaja veliko ovir in je drago, če pripraviš primerjalni raziskovalni projekt; pa tudi zato, ker potrebni primerjalni podatki sploh še niso dosegljivi, ali pa so v različnih državah dosegljivi v tako različnih oblikah, da postane osnova primerjanja izredno krhka.

Seveda obstaja bogastvo javnih mikro podatkov (to so podatki o majhnih enotah, običajno o posameznikih, pa tudi o enotah na višji ravni, na primer o gospodinjstvih), ki jih redno zbirajo statistični uradi ali kdo drug v državni upravi. Vendar pa ti podatki pogosto mednarodno niso primerljivi, ker ne obstajajo funkcionalno enakovredni sistemi merjenja. Poleg tega ti podatki raziskovalcem pogosto niso dosegljivi (na primer anonimne zbirke podatkov za javno rabo, kot je to v ZDA), zaradi lastnih sebičnih interesov uprave ali zaradi pravil v zvezi z zaščito podatkov. Taki podatki so neprecenljive vrednosti za beleženje objektivnih razvojnih gibanj in nam lahko služijo – tako kot v primeru ESS – kot pomembne kontekstualne spremenljivke, ki uokvirjajo vedenje posameznikov; ne pokrivajo pa celotnega bogastva usmeritev posameznikov (stališč, ocen, ravnanj), ki je tako pomembno za razumevanje modernih družb in ga odkrivamo z anketnimi raziskavami.

Pri anketnih raziskavah te informacije zbirajo kot normalen del raziskovalnega procesa, vendar jih zbirajo po meri posameznih projektov in interesov. Vendar pa družboslovje potrebuje anketne raziskave, ki so pojmovno dobro zasnovane, izvedene v skladu s strogimi

metodološkimi standardi, narejene v rednih presledkih in so za nizko ceno na razpolago družboslovni znanstveni skupnosti. Take raziskave splošnega pomena je treba načrtovati na tak način, da jih lahko uporablja veliko število raziskovalcev za celo vrsto različnih raziskovalnih ciljev, ki izvirajo iz potreb znanstvenega sistema, ali pa prihajajo od političnih akterjev. Sedaj v Evropi ne obstoja taka podatkovna osnova, ki bi ustrezala vsem gornjim zahtevam; prav zato postavljamo v ospredje ta načrt o evropski družboslovni anketni raziskavi, ki meri na veliko število družboslovnih znanosti: politologijo, sociologijo, socialno psihologijo, množične komunikacije, ekonomske znanosti, moderno socialno zgodovino in socialno antropologijo. Ugotovitve te raziskave bodo enako zanimive za znanstvenike, politike in za javnost.

3. Izdelava načrta ESS: splošna načela in konkretni premisleki

3.1 Splošna načela

3.1.1 Nesprejemljivo je podvajanje raziskovalnih prizadevanj

Že od vsega začetka je jasno, da bodo za evropsko družboslovno raziskavo potrebna velika finančna sredstva; zato je glavna naloga tistih, ki izdelujejo načrt ESS, oceniti, do kakšne mere lahko ESS bolj ali manj podvaja raziskovanja, ki so jih že delali na primerjalni način v skupinah evropskih držav. Ocena o tem je med drugim slonela tudi na informacijah iz urada ESF v Strasbourgu, ki so jih zbrale organizacije članice ESF o tekočih projektih tipa ESS. Pokazalo se je, da obstaja veliko zelo dobrih anketnih raziskav, ki so specifične za dane države. Nekatere od njih so redne, kot na primer splošni družboslovni anketi v Britaniji in Nemčiji ter ankete o kakovosti življenja na Švedskem in v Nemčiji, različne nacionalne volilne raziskave, ali pa raziskave Social and Cultural Planning Office na Nizozemskem in mnoge zbirke podatkov nacionalnih statističnih uradov.⁴ Vendar pa te raziskave izražajo posebne nacionalne potrebe po informacijah in jih lahko le s težavo – če jih sploh lahko – uporabimo za mednarodno primerjalno longitudinalno raziskovanje. Zato se lahko vprašamo, ali že obstajajo kakšne druge raziskave, ki v večji meri izpolnjujejo kriterije mednarodne primerljivosti in longitudinalnosti.

Tu lahko omenimo kot kandidate dve vrsti raziskav: prva vrsta se nanaša na socialno-demografske in socialno-strukturne informacije o *dejstvih*, druga pa na raziskave o socialnih, političnih in kulturnih *stališčih, ocenah in usmeritvah*. Primer za prvo vrsto raziskav so primerjalne študije, ki jih usklajuje Statistični urad Evropske unije (EUROSTAT) in jih opravljajo nacionalni statistični uradi. Tu moramo omeniti dve zbirki podatkov: evropska panelna anketa o gospodinjstvih (European Household Panel Survey) in evropska anketa o delovni sili (European Labour Force Survey).⁵ Te raziskave so usmerjene na socialnoekonomske podatke, na ravnanja in druge podatke o dejstvih in se ne prekrivajo z ESS.

ESS je pri svojem pristopu bliže dvema drugima zbirkami podatkov, ki so zbrani z anketiranjem. Prva je Evrobarometer, ki ga opravljajo v imenu Evropske komisije v Bruslju

⁴ Med take raziskave sodi tudi naša raziskava "Slovensko javno mnenje", ki poteka že od leta 1968 dalje in je povsem primerljiva z omenjenimi raziskavami v ZDA, ZRN, Veliki Britaniji itd. (Opomba urednika)

⁵ V Sloveniji je raziskavo uvedel Inštitut za družbene vede FDV – Center za družbeno blaginjo v sodelovanju Zavoda za zaposlovanje RS, sedaj pa je sestavina rednega raziskovalnega programa Urada za statistiko RS. (Opomba urednika)

vsako drugo leto. To so raziskave na vzorcu prebivalstva od 15 let navzgor v državah članicah Evropske unije. (Od leta 1990 opravljajo take raziskave tudi v različnih državah Srednje in Vzhodne Evrope). Te raziskave so zelo koristno orodje za primerjalno raziskovanje v družboslovnih znanostih, ker so po določenem času dosegljive za splošno uporabo s pomočjo mreže evropskih arhivov podatkov. Vendar pa, ker jih načrtujejo tako, da ustrezajo potrebam po informacijah Evropske komisije, njihov cilj ni akademsko raziskovanje. Taka situacija je v resnici bila glavni motiv pri pripravljanju načrta za akademsko ESS.

Druga zbirka podatkov za primerjalne raziskave, ki jo omenjamo, je International Social Survey Programme (ISSP), to je akademski projekt z lastnim financiranjem in zajema sedaj (ob koncu leta 1998) 30 držav⁶ na vseh celinah. ESS se od ISSP močno razlikuje po geografski obsežnosti, saj je ESS omejena le na Evropo. Vendar pa med obema obstajajo še druge pomembne razlike. Medtem ko je ESS enourna samostojna raziskava, je ISSP v večini držav članic 15 minut trajajoč dodatek k različnim nacionalnim splošnim anketam in jo izvajajo v sodelujočih državah z različnimi načini zbiranja podatkov, vse od respondentovega samoizpolnjevanja vprašalnika po končanem 'normalnem' anketiranju, pa do samostojnih poštnih anket.

Obstaja tudi še periodična primerjalna raziskava European Values Survey, vendar jo opravijo približno vsako deseto leto in daje poudarek verskim in moralnim vrednotam.⁷

Tako lahko ugotovimo – če gledamo v celoti – da sedaj v Evropi ne obstaja neka primerjalna dolgoročna raziskava, ki bi se po svoji pojmovni utemeljenosti, metodološki strogosti, pa tudi po izvirnosti in številu možnih uporabnikov približala načrtovani ESS.

Ob tej trditvi pa moramo opozoriti, da ESS običajno ne bo mogla nadomestiti drugih raziskav, ki že obstajajo, ki so se razvile v drugačnih okvirih in imajo različne namene in uporabnike.

3.1.2 Delati to raziskavo ne pomeni le stvar ene same raziskave

V štiridesetih in petdesetih letih, to je v zgodnjih dneh anketnega raziskovanja, so bile take raziskave redke in dragocene; tedaj niso videli velike pomanjkljivosti v tem, da so lahko le malo povedale o srednjeročnih in dolgoročnih procesih socialnega, političnega in kulturnega spreminjanja. Namesto tega je bil poudarek na strukturi, ali pa v najboljšem primeru na študiju kratkoročnih sprememb stališč in vedenja posameznikov s panelno metodo, to je z vrsto intervjujev, razporejenih v času, z *istimi respondenti*. Taka je bila na primer novatorska panelna raziskava v šestih valovih ob volitvah predsednika ZDA leta 1940, ki so jo naredili Lazarsfeld, Berelson in Gaudet in še vedno pomeni pravi prelom.

Ko so se anketne raziskave še bolj razširile, ko so postale pogostejše in so njihovo metodologijo in način dela bolje razumeli, je skupnost družboslovnih znanosti pričela odkrivati možnosti ponovljenih anketnih raziskav tudi pri študiju makroskopskih sprememb. Pot do študija *dolgoročnega spreminjanja*, ki sloni na anketnih raziskavah, je

⁶ Koncem 1990 v programu ISSP sodeluje 34 držav. Slovenija je članica ISSP od 1991 dalje (dr. N. Toš in skupina, CJMMK, FDV-IDV) in je doslej izvedla deset tematskih raziskav. (Opomba urednika)

⁷ Skupina CJMMK (dr. N. Toš, skupina CJMMK, FDV – IDV) World Values Survey (1992, 1995) oz. European Values Survey (1999). (Opomba urednika)

utrlo tako naraščajoče število anketnih raziskav, ki so želele natančno ponoviti prejšnje študije, kot tudi ustanavljanje arhivov podatkov za zbiranje, dokumentiranje in razširjanje shranjenih zbranih podatkov in s tem odpiranje področja sekundarne analize podatkov. Projekt Zaupanje v vlado, ki ga je ESF financirala v letih od 1989 do 1994, povzema analitične možnosti takega pristopa k delu.

Sedaj sta še vedno najpogosteje uporabljeni metodi za študij spreminjanja panelna metoda ter metoda zbiranja reprezentativnih vzorcev neodvisnih presekov iste populacije v različnih časovnih točkah. Obe lahko označimo kot različici longitudinalnega raziskovanja. Vendar se oba pristopa razlikujeta po metodologiji glede na raziskovalna vprašanja, na katera odgovarjata, in po sredstvih, ki so potrebna za izvedbo. Metodološki odbor je na široko razpravljal o možnosti, da bi evropsko družboslovno raziskavo (ESS) opravljali kot panelno raziskavo (v gospodinjstvih), to je tako raziskavo, kjer bi enega člana ali vse člane izbranega gospodinjstva, od neke določene starosti naprej, večkrat zaporedoma anketirali v danih časovnih presledkih, tako kot pri britanski panelni raziskavi v gospodinjstvih (British Household Panel Study), ki se je pričela leta 1991, ali pa pri nemški socialnoekonomski panelni raziskavi, ki se je pričela leta 1984. Jasno je, da je ta vrsta panelnega pristopa koristnejša glede možnosti, ki jih ponuja za analizo, vendar pa je tudi izredno zapletena in zahteva z leti vedno več sredstev za vodenje, za terensko delo in še posebno za urejanje in ravnanje s podatki. Zato se je Metodološki odbor odločil – in Upravni odbor je soglašal – da je zapletenost ESS kot primerjalne raziskave glede na metodološke zahteve, število držav in glede potrebe po skladnem izvajanju v različnih državah že tako visoka, da bi odločitev v korist panelnemu pristopu spravila v nevarnost celoten projekt.

Čutili smo, da se moramo držati tega načela vsaj toliko časa, dokler ne bi bilo za nami nekaj valov ESS, ki bi bila opravljena z neodvisnimi preseki in bi tako zbrali dovolj izkušenj za oceno, ali bi bila sprememba na panelni način možna in upravičena z vidika potrebnih dodatnih virov in v odnosu do večjih analitičnih možnosti. Glede na poseben poudarek raziskave ESS na študiju srednjeročnih in dolgoročnih sprememb in z vidika varčnosti ter učinkovitosti pri uporabi sredstev je metoda intervjuiranja neodvisnih presekov v posameznih časovnih točkah najustreznejša za ESS, vsaj v prvi fazi. To pa seveda ne izključuje posebnega izbora elementov panel raziskave, še posebno za metodološke namene. Treba je poudariti, da logika tega izbora nujno vključuje, da odločitev za ESS pomeni, da bo ESS v celoti razvila vse svoje možnosti tedaj, ko bo opravljenih že več valov te raziskave.

3.1.3 Primerljivost mora sloneti na ekvivalentnosti

Glavni problem pri mednarodnem primerjalnem raziskovanju – tako v eni časovni točki, kot tudi pri longitudinalnem – je prevajanje strokovnih izrazov in pojmov. Že pri na videz enostavnem prevodu posameznih besed nastanejo težave, ker imajo te besede v različnih kulturah različen pomen. Da bi odkrili semantične napake pri prevajanju, lahko uporabimo različne oblike postopkov 'povratnega prevajanja', pri čemer merimo na *leksikalno ekvivalentnost* ali na *lingvistično ekvivalentnost*. Vendar pa tudi izvrstni prevodi le do določene mere vključujejo *literarno ekvivalentnost* in nam ne jamčijo, da so uporabljene besede ekvivalentne v različnih jezikih. Izvrstni prevodi in 'povratno prevajanje' sta startni točki, ne pa tudi rešitev pri razvijanju primerjalnih metod.

Če uporabljamo iste kazalce za enake teoretične pojme, je treba skrbno nadzirati različne vrste pristranosti: pristranost v zvezi z izgradnjo pojmov, pristranost zaradi metode in pristranost vprašanj. Težko je odkriti razlike med narodi in kulturami, kadar so indikatorji pojmov kulturno in nacionalno specifični. Če po drugi strani izdelamo enake instrumente za različna okolja, ni verjetno, da bomo pravilno razumeli nacionalne in kulturne razlike. Če hočemo uveljaviti ekvivalentnost, moramo razlikovati med dražljaji, ki jih dejansko uporabljamo in koncepti, ki so v ozadju teh meritev. Ker naj bi primerjave slonele na podobnih pojmi v različnih okoljih, bi morala biti merila ekvivalentna in ne enaka. Večinoma to pomeni, da so dražljaji različni v različnih nacionalnih in kulturnih okoljih. Przeworski in Teune sta v svojem delu *The Logic of Comparative Social Inquiry* (1970: 108) napisala: »Nek instrument je ekvivalenten v različnih sistemih do tiste mere, kolikor rezultati, ki jih dobimo s tem instrumentom, zanesljivo opisujejo s (skoraj) enako veljavnostjo določen pojav v različnih družbenih sistemih«.

Če hočemo doseči stopnjo primerljivosti, je ključen pojem *funkcionalna izmenljivost (ekvivalenca)*: podobni pojmi bi morali biti povezani z drugimi pojmi na bolj ali manj isti način v različnih okoljih. Funkcionalna izmenljivost sloni na ideji, da primerljivost ni lastnost posameznih izrazov ali pojmov, pač pa je lastnost, ki označuje odnose med temi izrazi ali pojmi. Zato lahko primerljivost dobimo le tedaj, če so nam na voljo pomožne informacije že od samega začetka razvoja tega posebnega merila.

Zahteva po utrditvi mednarodne, medkulturne in longitudinalne izmenljivosti pomeni za ESS poudarek na raziskovanju, ki ga vodi teorija (glej oddelek 4.2), jasno določitev anketnih vprašanj in uporabo takih dražljajev, ki so specifični za določeno specifično okolje. To pa vključuje, da je treba prevajanje in 'povratno prevajanje' razširiti s širokim posvetovanjem z raziskovalci specialisti in s specialisti za dano področje. Edini način za doseg največje možne primerljivosti rezultatov, pridobljenih z ESS, je, da pregledamo razlike med dejanskimi vprašalniki v različnih državah in uglasimo vprašanja s specifičnimi konteksti (to pomeni, da uporabimo različne besede v različnih kontekstih, če je to potrebno). Ni potrebno posebej govoriti o tem, da problem izmenljivosti vključuje tudi potrebo po širokem pretestiranju in zelo poglobljenem metodološkem delu (glej oddelek 5 in Dodatek 4), pa tudi potrebo po dokumentaciji, ki upošteva dani kontekst.

3.1.4 Slediti morajo analize na več ravneh

Dovolj je že, da si ogledamo neke podatke in že odkrijemo, da so razlike med povprečji držav zelo velike, na primer v zvezi z zadovoljstvom z načinom, kako v teh državah deluje demokracija: takoj se nam postavi vprašanje o tem, odkod izvirajo te razlike. V državi lahko obstaja zelo veliko dejavnikov, ki vplivajo na položaj posameznika pri taki meritvi (na primer: ali je stranka, s katero se on ali ona enači, v okviru vlade ali ne); vendar nam to le stežka služi kot pojasnilo za razlike med povprečnimi ravnmi demokratičnega zadovoljstva v različnih državah. V takih situacijah stopi v ospredje raziskovanje institucionalnih makroznačilnosti danega sistema, ali, izraženo v jeziku družboslovne znanosti, v ospredje stopi potreba po večnivojski analizi pojasnjevanja razlik med državami. (Seveda velja isto v primeru, če gre za socialna in ne za politična stališča).

Analize na več ravneh so pomemben instrument za oblikovanje kompleksnih teorij v družboslovnih znanostih. Na primer pristop čim bolj podobnih sistemov, ki sta ga razvila Przeworski in Teune. Temeljna logika tega pristopa je, da je v primerno podobnih družbah

– kot je to na primer v Evropi – možno raziskovati vpliv razlik v institucionalnih makrostrukturah družbe na vedenje posameznika v državah, ki spadajo v ta raziskovalni okvir. Na ta način usmeritve posameznika ni treba več pojasnjevati samo z drugimi spremenljivkami, ki so bile tudi merjene na ravni posameznikov. Obseg pojasnjevanja je pri analizi na več ravneh razširjen na družbeno in institucionalno okolje, v katerem živijo posamezniki; s tem se je močno razširil analitični doseg raziskav.

Iz tega sledi, da mora ESS že od vsega začetka napraviti vse potrebno, da zagotovi, da bo v raziskavi vključenih čim več konceptualno smiselnih institucionalnih in kontekstualnih spremenljivk v zvezi z individualnimi podatki in da so vzpostavljene povezave z viri podatkov, kot je na primer EUROSTAT; to bo omogočilo združitev informacij o posamezniku in o kontekstu (o podrobnostih glej Dodatek 2). Podobno je treba že zgodaj vključiti politične in gospodarske makrokazalce na ravni držav v datoteke mikro podatkov.

3.1.5 Bistveno je nenehno metodološko raziskovanje

Oba odbora ESS sta soglašala ne le o tem, da ponuja visoko kvalitetno anketno raziskovanje, kakršno je ESS, edinstveno priložnost za metodološko raziskovanje, pač pa tudi o tem, da zahteva – če naj ostane na visoki ravni – sistematično in natančno spremljevalno metodološko delo, preden postanejo podatki dosegljivi javnosti.

Obseg tega dela ESS je širok: vključuje natančen študij vzorčnih okvirov in njihovih učinkov na napako vzorčenja, kognitivno testiranje ključnih konceptov in njihovih operacionalizacij, teste za preizkuse kakovosti merskih instrumentov v okvirih posameznih držav in med njimi, sestavo lestvic in indeksov, ki bodo enakovredni v vseh državah, študije test-retest in študije MTMM (Multi-Trait-Multi-Method) za določitev veljavnosti in zanesljivosti vprašanj, študije o prevajanju ter študij, izdelave funkcionalno enakovrednih kazalcev za primerjanje, kjer ni na razpolago neposredno enakovrednih, kot na primer pri izobraževalnem sistemu (o podrobnostih glej v oddelku 5). Poleg tega, kot pričakovanje tehnološko povzročene novega razvoja na področju anketnega raziskovanja (glej tudi oddelek 3.2.2), je treba pričakovati metodološke novosti in upoštevati sedanje eksperimentiranje na področju raziskovanja javnega mnenja z računalniško podprtimi intervjuji (različne oblike in besedila vprašanj, tehnike nasprotnega argumenta itd.).

Poleg tega bo ESS postala nov in nujno potreben instrument pri usposabljanju družboslovnih raziskovalcev v Evropi v zvezi z vsebino in metodologijo primerjalnega raziskovanja. Tako bo pomagala izboljševati metodološko izpopolnjevanje družboslovcev v njihovem nacionalnem okolju.

3.1.6 Združiti je treba prilagodljivost in stalnost

Glede na to, da bodo ESS dolgoročne in obsežne raziskave, ki potrebujejo uspeh, obstaja skušnjava, da prehitro pomislimo na veliko in trdno infrastrukturo za te raziskave. Zato sta se oba odbora ESS že od vsega začetka zavedala, da je treba najti dobro ravnovesje med trdnimi in prilagodljivimi elementi pri organiziranju ESS. Oba odbora sodita, da konkreten predlog za postavitve te raziskave dobro izraža to napetost in upošteva obe načeli.

Prvič, predlagamo, da bi se najprej odločili o dveh valovih zbiranja podatkov, če predpostavljamo, da bi bila raziskava opravljena vsako drugo leto; ko bi bil končan drugi val, bi ESF (SCSS) ali neko drugo ustrezno telo ocenilo ESS in to bi bila podlaga za odločitev, ali naj bi z raziskavo nadaljevali ali jo končali.

Drugič, v načrtu imamo prilagodljivo organizacijo, v kateri bi ohranili strukturo odborov, ki je dokazala svojo uspešnost s pripravo tega dokumenta, in filozofijo 'od spodaj navzgor' pri pripravljanju in izvedbi individualnih nacionalnih raziskav. Elementi stalnosti bodo maloštevilno stalno osebje, začasna povezanost stalnega osebja z akademsko raziskovalno institucijo in izbor dobro urejenega arhiva podatkov za vse naloge, ki so povezane z izdelavo, dokumentiranjem in razpošiljanjem datotek primerjalnih podatkov. (O podrobnostih predlagane organizacije glej oddelek 7)

3.1.7 Dostop do podatkov mora biti enostaven in cenen

Pričakovani visoki stroški za ESS so bili vzrok za razpravo o tem, ali naj bi podatke na nek način zaprli in jih dali na razpolago – na primer raziskovalcem iz držav, ki ne sodelujejo – le za visoko ceno, da bi tako nadomestili nekaj stroškov za ESS. Oba odbora ESS sta imela dva glavna razloga, da sta odsvetovala, da bi zaračunavali več kot le obrobne stroške (za izdelavo in pošiljanje podatkov na CD-ROM-u, če je to prikladno): (1) temeljna filozofija ESS vključuje povečanje družboslovnega raziskovanja v Evropi; torej se je treba izogniti vsemu, kar nasprotuje temu cilju; (2) v okoliščinah, ko je skoraj vedno – vsaj akademsko – možen dostop do elektronskih omrežij, bi bil nadzor razdeljevanja podatkov skoraj nemogoč.

3.2 Populacija in vzorec

Evropa se vedno bolj združuje v okviru Evropske unije in izven nje, gospodarsko, politično in do določene mere celo kulturno; zaradi svojega bogastva in politične svobode postaja vedno bolj privlačna za ljudi iz manj razvitih delov sveta. Kot primer združevanja naj omenimo, da lahko državljani tistih držav Evropske unije, ki so del shengenskega sporazuma, prehajajo državne meje, ne da bi jih sploh vprašali za njihovo narodnost. Ena od posledic te povečane prepustnosti in tudi tega, da v Evropi brez uradnih prijav prebiva vedno več ljudi iz držav izven Evropske unije, je v tem, da postaja vprašanje definiranja populacije, iz katere bo izbran vzorec za ESS, dosti bolj zapleteno kot v preteklosti. Poleg tega ima ESS pred seboj – če bo uspešna – časovno razsežnost, ki sega precej daleč v enaindvajseto stoletje; zato je treba postaviti teoretično definicijo populacije tako, da bo lahko vključevala to predvideno povečano število ljudi.

S tem je povezano – ima pa tudi svojo lastno kakovost – vprašanje postopka vzorčenja v sodelujočih državah. Tu se jasno kaže potreba po uporabi ekvivalentnih okvirov vzorčenja.

V nekaterih državah so uporabni registri oseb, CD ROM telefonski imeniki ali volilni spiski, iz katerih rutinsko in uspešno izbirajo nacionalne vzorce. Ključna vprašanja pa bodo, ali ti registri zadovoljujejo kriterije za definirano populacijo v celoti, ali vsaj v dokaj veliki meri, v okoliščinah naraščajoče migracije in imigracije in kateri sprejemljivi alternativni okviri za vzorčenje so še na razpolago. To so težki problemi in o njih so veliko razpravljali v obeh odborih ESS. V zvezi z definicijo populacije in ustreznimi načrti vzorcev so prišli

do sklepa, da je izredno pomembno postaviti zelo visoke kriterije kakovosti, tako da se bodo ESS raziskave razlikovale od ostalih raziskav. Vendar so dopustili, da bodo morda zaradi omejenih sredstev nujni manjši kompromisi. To lahko sprejmemo, ko gre za ESS kot *splošno družboslovno raziskavo*, pod pogojem, da so ti kompromisi pod nadzorom, dokumentirani in ovrednoteni. Če bo na primer ESS sprejeta, bo zanesljivo ostalo nekaj manjših nejasnosti pri definiranju populacije in v zvezi s tem, kako sestaviti primerljive okvire vzorcev.

3.2.1 Definiranje populacije

Definicija: Raziskava bo zajela osebe, stare 15 let in več, brez zgornje starostne meje, ki živijo v državi, ne glede na njihovo narodnost, državljanstvo ali pravni status.

Razumeti je treba, da je ta definicija precej pomembna zaradi mnogih razlogov. Prvič, treba je upoštevati starostno mejo 15 let. V mnogih deželah je starostna meja za volitve 18 let, čeprav ponekod sedaj razpravljajo o znižanju te meje. Če pričnemo pri petnajstih letih, enostavno vzorčenje iz volilnih spisov ne bo možno. Vendar pa oba odbora soglašata, da je z vidika socializacijske teorije nujna taka nižje postavljena starostna meja.

Drugič, tak pojem populacije vključuje TUDI osebe, ki živijo v raznih institucijah, na primer v domovih za stare ljudi, v stanovanjih univerze ali drugih šol, v zaporih, bolnišnicah in kasarnah, pa tudi tako imenovane 'gibljive' dele populacije, kot so na primer brezdomci. Te skupine ljudi pogosto niso vključene v načrte nacionalnih vzorcev, čeprav načeloma sodijo vanje. Po drugi strani pa nekatere od teh skupin zaradi različnih razlogov niso dosegljive za raziskavo; čutili smo, da bi pojem take 'idealne' populacije pripeljal do tega, da izvedbe ESS ne bi mogli nadzorovati. Na primer ljudi v nedosegljivih institucijah, na primer v zaporih in v vojski je treba *izključiti* iz definicije populacije. (Morda pa je treba tudi tu ohraniti v načrtu neko stopnjo prilagodljivosti, v zvezi s problemi, ki so za neko državo specifični in jih na tej točki ne moremo predvideti; v tej zvezi je morda Izrael poseben primer zaradi števila ljudi v vojski.)

Ko govorimo o takih nedosegljivih delih populacije, moramo upoštevati, da prej omenjene skupine v večini držav obsegajo le majhen del populacije; zato bi tudi v primeru, če bi jih lahko vključili v vzorec, bile v raziskavi zastopane s tako majhnim številom ljudi, da ne bi bila možna ločena kvantitativna analiza. Zato sta odbora soglašala, da ni potrebno, da so take skupine del statistično definirane populacije za ESS, iz katere bo izbran vzorec. Če pa nekdo posebej upošteva to, da bo v nekaterih državah v naslednjih desetletjih prišlo do zelo velikega povečanja števila starejših ljudi v populaciji, bo resno razmislil o tem, da bi v okvir za vzorec vključil tudi ljudi iz domov za starejše ljudi. Isto velja za ljudi, ki veliko časa preživijo v vzgojnih institucijah in tam tudi živijo.

Najpomembnejši element v definiciji populacije, ki jo predlagamo za ESS, je vključitev ljudi, ki so druge narodnosti. Oba odbora sta v celoti soglašala, da Evropa, kakršna nastaja in smo jo na kratko opisali (oddelek 3.2) že od samega začetka zahteva vključitev ljudi, ki so državljani tuje države, vendar pa živijo na nekem naslovu v dani državi. Največja težava za ESS v zvezi s tem bo problem jezika, na dva načina: (1) jezik anketirane osebe in (2) jezik anketarja. Tu naj nas spet vodi načelo varčnosti. Nobenega problema ne bo v primeru, če oseba, ki ni iste narodnosti, govori in razume jezik države, v kateri živi. V primerih pa, kjer govori v jeziku manjšine kot svojem prvem jeziku 5 odstotkov ali več celotnega

prebivalstva, bo vprašalnik preveden tudi v ta jezik in bo intervju opravil ustrezen anketar, ki bo posebej usposobljen za to delo.

Glede na to, da bo vključenih – če bo pri ESS sodelovalo pričakovano število držav – več jezikovnih verzij vprašalnika (upamo, da v obliki CAPI, Computer Assisted Personal Interview), lahko pričakujemo, da bomo lahko tudi v primerih, če ne bo dosežen prag 5 odstotkov jezika manjšine, take posameznike lahko vključili v raziskavo. O tem problemu bomo lahko povedali kaj več tedaj, ko bo opravljen prvi krog raziskav ESS.

3.2.2 Definiranje vzorca

Definicija: Vzorec mora biti izbran po doslednih metodah slučajnega verjetnostnega izbiranja v vsaki od faz. Relativna verjetnost izbora vsake enote vzorca mora biti poznana in v datoteki zabeležena. Pri nobeni fazi ne sme biti uporabljeno kvotno vzorčenje. .

To priporočilo je pripravil Metodološki odbor na osnovi poizvedbe v vseh državah, ki jih zastopa Upravni odbor ESS (glej Dodatek 3.1). Odločili so se, da je slučajno izbiranje – čeprav kot uveljavljen postopek ne nastopa v enaki meri v vseh državah – tista metoda vzorčenja, ki jo lahko brez večjih problemov uporabijo v vseh državah. Istočasno je postalo jasno, da bodo načini vzorčenja v državah v najboljšem primeru funkcionalno ekvivalentni v smislu, da se bodo skladali s kriteriji prejšnje definicije.

Veliko smo razmišljali o načinu intervjuiranja, še posebno zato, ker v mnogih evropskih državah sedaj že skoraj polovico anketnih raziskav – poudarek je seveda na komercialnih raziskavah – opravijo s pomočjo telefona. Poleg dejstva, da v posameznih evropskih državah telefoni še ne pokrivajo v celoti vseh privatnih gospodinjstev, je bil glavni razlog za našo odločitev v korist *osebnega anketiranja ob navzočnosti anketarja (face-to-face interview)* za ESS v tem, da mora ESS, če želi doseči ugodno razmerje med stroški in vsebinami, vključiti vsaj dva tematska modula, poleg dveh skupin ključnih standardnih demografskih in stališčnih vprašanj, in da je dobro, če je dodatni modul pokrit s pomočjo samoizpolnjevanja vprašalnika. (O podrobnostih glej pri oddelku 4).

Tu respondent sam – v poseben vprašalnik – odgovarja, bodisi v prisotnosti anketarja, ali pa kasneje, na vprašanja iz tretjega modula in na vprašanja, ki so bila postavljena zaradi posebnih metodoloških razlogov. Tak pristop ni možen pri običajnem telefonskem intervjuju, ki naj običajno v skladu s standardnim raziskovalnim postopkom ne bi trajal dosti več kot 30 minut.

Razumljivo je, da bo nov razvoj na področju elektronskih omrežij, kot je na primer intervjuiranje s pomočjo Interneta, morda v prihodnosti zahteval spremembo sedanje odločitve, ki gre v korist osebnega intervjuja ob navzočnosti anketarja; toda zdi se, da je to v primeru ESS še približno za desetletje prezgodaj.

Zelo pomembna odločitev, tudi z vidika stroškov, se nanaša na število intervjujev v posamezni državi pri ESS. Pri splošnih družboslovnih anketnih raziskavah so trdili, da njihov večnamenski značaj priporoča večje število anketiranih ljudi kot pri raziskavah, ki imajo le en cilj, ker so njihovi raziskovalni interesi bolj različni in je možna statistična analiza skupin, ki so manj razširjene v populaciji (to je razlog, da je nemški Allbus med letoma 1980 in 1990 anketiral povprečno okrog 3000 ljudi). Čeprav si morda želimo tako

visokih števil, te filozofije ne sprejemajo povsod; zato med obema odboroma ni prišlo do soglasja glede najbolj primerne obsega vzorca. (Naj opozorimo tiste, ki niso strokovnjaki za statistiko, da z vidika standardnih napak in mej zaupanja praktično ni odnosa med absolutno velikostjo populacije in velikostjo vzorca, ki je potreben za določene zelene meje zaupanja).

Najpomembnejša stvar v zvezi z vzorčenjem in velikostjo vzorca, ki izhaja iz razprave na Metodološkem odboru, je ugotovitev – za nepoznavalce vzorčenja nekoliko presenetljiva – da različni načrti vzorcev precej vplivajo na standardne napake, neodvisno od velikosti vzorca. Drugače rečeno, efektivna velikost vzorca je lahko precej manjša kot aktualna velikost vzorca. (Efektivna velikost vzorca je velikost enostavnega slučajnega vzorca, ki ustvari enake standardne napake kot načrt, ki je bil uporabljen.) Ta učinek nastane zaradi rabe različnih verjetnosti izbora v vzorcih gospodinjstev in zaradi geografskega razvrščanja v skupine.

Razumljivo je, da je treba to upoštevati, ko določamo velikost nacionalnih vzorcev. Ker so po drugi strani stroški raziskave pomemben dejavnik, je Metodološki odbor čutil, da je potrebna določena mera prilagodljivosti pri posameznih državah, ko gre za velikost vzorca. Zato predlaga priporočeno velikost vzorca 2500 enot, minimalno pa 2000, pri čemer *ne* upošteva učinkov vzorčnega načrta. Vendar pa močno odobrava zahtevo, da velikost *efektivnega vzorca* ne sme pasti pod 1500 intervjujev.

Da bi lahko pravilno izračunali efektivno velikost vzorca in potrebne statistične ocene (standardne napake), bo potrebno, da bosta nacionalna organizacija, ki izvaja anketo in kontrolna skupina glavnega raziskovalca podrobno dokumentirali vsak korak v procesu izbiranja vzorca. To je potrebno tudi pri izračunavanju stopnje izpolnjenosti vzorca (completion rate), to je razmerja med uspešno opravljenimi intervjuji in začetnim vzorcem veljavnih naslovov. Zato mora biti naša ciljna stopnja sodelovanja vzorca (target response rate) visoka; Metodološki odbor jo je postavil na 75 odstotkov ustreznih enot vzorca. Zavedamo se, da ta ciljna raven morda ne bo dosežena v vseh državah, vendar verjamemo, da je prav, če skušamo povečati najnižje stopnje sodelovanja in ne oslabiti najvišjih. Stopenj sodelovanja (response rates) ne moremo določiti, vendar pa nanje lahko močno vplivamo – kot je to prikazano v Dodatku 5 – pri določenih postopkih na terenu, ki močno povečajo možnost, da bomo našli enote vzorca, do katerih je težko priti.

3.3 Časovni okviri ESS

Če bi predlagali, da bi delali ESS vsako leto, bi to bilo vabljivo zaradi mnogih razlogov, še posebno z vidika možnosti širšega pokrivanja različnih vsebin. Glede na to, da je glavni namen ESS raziskovanje srednjeročnih in dolgoročnih sprememb, sta oba odbora ESS zaradi praktičnih razlogov, povezanih s stroški in naraščanjem potrebne raziskovalne infrastrukture za vsakoletni ritem, enoglasno priporočila, da bi načrtovali raziskave ESS *vsako drugo leto*, vsaj na začetku. Začetek ja načrtovan za leto 2001, da bi lahko naredili načrt za raziskavo in pripravili vse potrebno z vso natančnostjo in kakovostjo. Ta časovni načrt je seveda odvisen od hitrosti, s katero se bodo ustrezna telesa odločila o ESS.

3.4 Sodelujoče države

Sedaj še ni jasno, katere države se bodo odločile za sodelovanje pri prvem valu ESS, ko bo SCSS priporočil, naj se prične z delom. Čeprav je bilo zanimanje držav članic ESF, da bi se vključile v oblikovanje načrta, zelo veliko, to še ne pomeni, da se bodo te države kar takoj pridružile ESS. Zato naj bo že od vsega začetka jasno, da bolj ali manj polnoštevilno sodelovanje vseh držav članic ESF ne more biti *conditio sine qua non* za začetek dela ESS. Po drugi strani pa bi morali narediti vse, da bi zagotovili čim večje možno sodelovanje. ESS se v bistvu ukvarja s socialnim in političnim zdravjem evropskih narodov. Vsaka dodatna država, ki se bo vključila, bo povečala teoretični in praktični vnos v projekt in bo stopnjevala svojo analitično moč in učinkovitost, da niti ne govorimo o možnostih metodoloških novosti za nacionalne raziskovalne skupnosti in o usposabljanju študentov. Nasprotno pa bo vsaka odločitev države, da se ne pridruži, draga v tem smislu, da ne bo vključena v podrobno načrtovanje dela, da ne bo imela možnosti raziskovanja sprememb in ne bo mogla določiti svojega položaja v odnosu do drugih sodelujočih držav.

4. Izbor vsebin za ESS

4.1 Raziskovalno žarišče

Že od samega začetka načrtovanja Evropske družboslovne anketne raziskave je bilo jasno, da bo njeno raziskovalno žarišče v pospeševanju razvoja evropskih primerjalnih družboslovnih znanosti. Glavno zanimanje ESS ne velja niti posebnim nacionalnim interesom niti tekočim sedanjim vsebinam ali vprašanjem. Namesto tega bo njeno žarišče sistematičen študij stališč, značilnosti in vedenja evropskih državljanov, ki so povezane s celo vrsto bistvenih gospodarskih, socialnih in političnih ustreznih družbenih področij. Splošna vsebina ESS je torej *študij razporeditve, razlik in sprememb socialnih, političnih in kulturnih prepričanj in ravnanj Evropejcev v različnih časih in različnih državah, pa tudi razlaga teh razlik in sprememb*.

Zato bosta sestava in izbor bistvenih vsebin za ESS izražala to poudarjeno potrebo po evropskem primerjalnem in longitudinalnem raziskovanju v družboslovnih znanostih. To ne bo le neka nova raziskava javnega mnenja, ki bi se ukvarjala s posebnimi tekočimi – ali morda celo modnimi – vsebinami, pač pa sistematično načrtovan in razvit instrument, ki bo omogočal in spodbujal inovativno raziskovanje na podlagi obstoječega znanja, vendar pa bo istočasno dovolj prilagodljiv, da bo pokrival nova teoretična in praktična področja. Poleg tega bo ESS ustrezal najvišjim metodološkim standardom te vrste dela. Na podlagi teh razmišljanj lahko izpeljemo sestavo ESS, pa tudi glavne kriterije pri izbiranju vsebin.

4.2 Ključne vrste vprašanj in vsebine modulov

Vsak val ESS naj bi bil v osnovi sestavljen iz treh delov: (1) *prva vrsta ključnih vprašanj* za opazovanje spreminjanja in trajnosti stališč, (2) podobna *druga vrsta ključnih vprašanj* o demografskih in socialnih značilnostih in (3) *moduli* za posebne vsebine (vključno s prostorom za metodološko testiranje). Za prva dva dela bi bilo na razpolago okrog 15 minut intervjuja. Za vsakega od dveh bistvenih vsebinskih modulov bi bilo od 10 do 12 minut intervjuja; skupna dolžina intervjuja bi tako znesla okrog 55 minut. Da bi povečali moč in

učinkovitost ESS, bi bila možnost tretjega modula dana v obliki vprašalnika, ki bi ga izpolnil sam respondent; tu bi lahko bil glavni prostor za potrebno metodološko raziskovanje.

Dve skupini ključnih vprašanj bi pomenili stalni del ESS in naj bi nudili možnost testiranja in razvoja dinamičnih pristopov ob študiju socialnih, političnih in kulturnih ocen in vedenja Evropejcev. Razumljivo je, da ni potrebno, da aktualni vprašalnik kaže nameravano razdelitev; le za prvi dve skupini vprašanj bi lahko prišla v poštev stalna razporeditev vprašanj.

Izbiranje vsebin za vsakega od treh delov bi lahko slonelo na naslednjih pravilih ali kriterijih:

- *Izbiranje bi morala motivirati teorija.* Vsak instrument, uporabljen pri ESS, bi moral biti načrtovan in razvit na temelju prepričljivih teoretičnih argumentov. To pomeni uporabo in/ali prilagoditev že obstoječih pristopov, pa tudi zavrnitev instrumentov, ki se uporabljajo za eksplorativno raziskovanje ali induktivno razmišljanje. ESS bi morala biti usmerjena na potrebe tistih članov znanstvene skupnosti, ki iščejo pojasnila za spreminjanje socialnih in političnih ocen in mnenj Evropejcev s primerjalnega vidika.
- *Izbiranje bi moralo temeljiti na empiričnih podatkih.* Instrumenti, ki bi jih uporabljala ESS, naj bi na splošno že dokazali svojo koristnost za empirično raziskovanje. To pomeni, da so tisti instrumenti, ki so jih že uporabljali pri empiričnem raziskovanju (čeprav ne nujno v okviru neke mednarodne primerjalne raziskave) in so pokazali dobre rezultate, posebno obetavni kandidati za vključitev. Da bi se izognili pristranostim v korist preteklega, bi morali dati priliko inovativnim vsebinam in vprašanjem kot dodatek k uporabi utrjenih instrumentov. Te vsebine bodo zahtevale natančno pretestiranje in skrben metodološki pretres. Če govorimo na široko, lahko opazimo štiri glavne vrste empiričnih podatkov:
 - podatki, dobljeni z instrumenti, ki so jih že uporabili v primerjalnih raziskavah (na primer pri Evrobarometru, World Values Survey, ISSP ali Politični akciji);⁸
 - podatki, ki so bili zbrani v eni ali v več reprezentativnih raziskavah v posebnih regijah ali državah (na primer v nacionalnih splošnih družboslovnih anketnih raziskavah ali v nacionalnih volilnih raziskavah);
 - podatki, ki so bili zbrani s sistematičnim predhodnim testiranjem novih instrumentov ali eksperimentov;
 - podatki, ki bodo zbrani za nove inovativne pristope in bodo pri ESS prvič uporabljeni. Za te inovacije bi morala biti ESS priložnost za razvoj novih instrumentov in pripomočkov; to mora biti tesno povezano z metodološkim preverjanjem rednih ESS instrumentov. Za te inovacije bi morda lahko oblikovali postopek za razvoj in preverjanje novih instrumentov, podobno kot delajo Američani pri Ameriški nacionalni volilni raziskavi (American National Election Study).

⁸ Political action, Mass participation in five Western Countries. Ena prvih velikih raziskav procesov demokratizacije v Zahodni Evropi (Velika Britanija, ZR Nemčija, Nizozemska, Avstrija – in ZDA). Poročilo v knjižni obliki: Barnes, S., in Kaase, M. (1979), Political Action, SAGE Publications, Beverly Hills, London. (Opomba urednika)

- *Izbiranje bi moralo biti ustrezno za študij sprememb.* Vsak instrument, ki bi ga uporabili pri ESS, bi moral jasno ustrezati opazovanju in analiziranju socialnih, kulturnih in političnih prepričanj ter ravnanj Evropejcev. Za ključno vrsto vprašanj je ta zahteva samoumevna; pri modulu to pomeni, da izbora vsebin ne bi smela usmerjati tekoča aktualna vprašanja ali vsebine, pač pa bi bilo zanimanje usmerjeno na specifične pojave. Razumljivo je, da to ne pomeni, da bi se morali (ali da bi se lahko) na ravni operacionalizacije izogibati zvežam s tekočimi aktualnimi ali modnimi vsebinami.

4.2.1 Ključne skupine vprašanj

Poleg osnovnih stvari v zvezi s tremi pravili ali kriteriji, o katerih smo že govorili, moramo podrobneje označiti glavna področja, ki naj bi jih pokrili z dvema vrstama ključnih vprašanj. Običajno razlikovanje med 'stališči' na eni strani ter 'spremenljivkami ozadja' na drugi strani nam kot izhodišče ne obeta kaj dosti. Poleg tega bi bil vsak *a priori* izbor posebnega teoretičnega pristopa takoj v nasprotju z zahtevo, da bi ESS oblikovali kot infrastrukturno 'orodje', ki nudi informacije zelo širokemu številu znanstvenikov. Iz teh razmišljanj sledi, naj bi se izbiranje vsebin za ključne vrste vprašanj pričelo z grobo določitvijo glavnih področij, ki naj bi jih pokrili. Prvič, to lahko povzamemo na ta način:

- *individualna stališča in lastnosti.* Ta področja vključujejo vse lastnosti, ki jih lahko pripišemo vsakemu evropskemu državljanu in se lahko nanašajo na stališča in na ravnanje (kot na primer zaupanje, zadovoljstvo, pričakovanja, odtujitev, kulturne preference, politična participacija) in na socialnoekonomske in demografske spremenljivke (kot na primer starost, izobraženost, socialni razred, kraj bivanja, dohodek)
- *socialni položaj in socialna omrežja.* Ta področja vključujejo vse lastnosti, ki kažejo na položaj, ki ga ima vsak Evropejec v svojem družbenem okolju (na primer sestava družine, družbena participacija, mobilnost)
- *socialni kontekst in okolje.* Ta področja vključujejo vse lastnosti družb, v katerih živijo Evropejci (na primer stopnja socialne neenakosti, zagotavljanje podpore države blaginje, javna potrošnja, stopnje kriminala ali tekmovanje med strankami).

Drugič, gledano z drugega zornega kota, ko je ključna vrsta vprašanj že določena, je treba sistematično upoštevati še mesto posameznih respondentov v socialni strukturi, politični strukturi in kulturni delitvi dane države.

4.2.2 Teme modulov

Izbiranje tem modulov pri ESS bi se moralo opirati na pričakovanja, ki bi vključno s temi vsebinami v primerjalnem smislu jasno koristila raziskovanju. Zato naj te vsebine ne bi odsevale aktualnih vprašanj, pač pa naj bi se raje nanašale na teme, ki so pomembne za razumevanje socialnih, političnih in kulturnih ocen in ravnanj Evropejcev, pri čemer teh informacij ne bi bilo treba zbirati pri vsaki raziskavi ESS. Raziskovalce bi bilo treba povabiti, naj predlagajo svoje vsebine, ki naj bi jih vključili na osnovi že omenjenih pravil. (Glej oddelek 7). Na ta način bi lahko bila ESS za znanstveno skupnost priložnost, da

pokaže, kako uporabiti najboljše praktične standarde in vzpodbudi nov razvoj v družboslovnih znanostih.

Module bi bilo treba uporabiti, poleg vključevanja teh vsebinskih tem, za metodološko testiranje kazalcev, ki so vključeni v osnovno skupino vprašanj (na primer uporaba različic besedil vprašanj); lahko pa bi testirali nove instrumente z jasnimi inovativnimi vidiki.

4.3 Izbiranje tem

4.3.1 Pravila v zvezi s postopki in kriteriji

Če uporabljamo prej omenjene splošne kriterije, predstavlja velik problem celo že prvi izbor vsebin za vključitev v osnovno skupino vprašanj in v dodatne module. Za vsako posamezno skupino vprašanj, ki pridejo v poštev za izbor, je treba zbrati informacije in oceniti empirične dokaze na osnovi matrike treh pravil postopka ali kriterijev in na glavnih področjih, ki jih je treba pokriti. Rezultat je naslednji kontrolni seznam za odločanje o tem, katera vprašanja vključiti v ESS.

<i>Glavna področja, ki naj bi jih pokrili</i>	<i>Pravila postopka ali kriteriji</i>		
	1. Teorija motivira	2. Empirična osnova	3. Ustreznost za spremembe
<i>Ključna vrsta vprašanj</i>			
<i>1. Stališča in lastnosti posameznika</i>			
* Vsebina (a)	x	x	x
* Vsebina (..)	x	x	x
<i>2. Socialni položaj in socialna omrežja</i>			
* Vsebina (k)	x	x	x
* Vsebina (..)	x	x	x
<i>3. Socialni kontekst in okolje</i>			
* Tema (v)	x	x	x
* Tema (..)	x	x	x
<i>Vsebine modula:</i>			
* Vsebina (A)	x	x	x
* Vsebina (B)	x	x	x
* Vsebina (C)	x	x	x

4.3.2 Primeri za dve osnovni skupini vprašanj

Razumljivo je, da bo treba listo vprašanj za dve osnovni skupini vprašanj in za vsebine modulov pustiti za naslednje delovne faze pri pripravljanju ESS. Tipične vsebine bi lahko vključevale:

- *stališča in lastnosti posameznika:*
 - vprašanja in problemi (nacionalni problemi, kot so na primer kriminal, neenakost, brezposelnost, javna poraba itd.);

- demokratična naravnost (zadovoljstvo, politična podpora, zaupanje v institucije, samouvrstitev levo – desno itd.);
- uporaba množičnih občil/ izpostavljenost množičnim občilom in komuniciranje (branje časopisov in revij, gledanje televizije, poslušanje radia, raba interneta in multimedijev);
- politična dejavnost (politični interes, politična participacija, volilno ravnanje itd.);
- socialne in politične naravnosti (individualizacija, viktimizacija, postmaterializem itd.);
- socialnopolitična identiteta (nacionalna identiteta, etnocentrizem, ksenofobija, patriotizem, itd.);
- dejavnosti v prostem času, vprašanja v zvezi z življenjskim stilom, itd
- spol, narodnost, starost, družinska situacija, stanovanje/ kraj bivanja, družbeni razred, izobrazba, zaposlenost/ brezposelnost, vernost, poklic, gospodinjstvo, osebni dohodek, število ljudi v gospodinjstvu, itd.).
- *socialni položaj in socialna omrežja*. Sestava družine, vključenost v prostovoljne organizacije, v interesne skupine in organizacije, povezane s cerkvijo; neformalna omrežja, poklicni stiki itd.
- *socialni kontekst in okolje*; socialna in politična uokvirjenost, gospodarski razvoj, organizacijska struktura (civilna družba), itd.

4.3.3 Izbor vsebin za module in primeri

Oba odbora ESS sta trdno prepričana, da je najpomembnejša naloga ESS pospeševati primerjalno družboslovno raziskovanje v Evropi in ustvariti med evropskimi družboslovnimi raziskovalci široko razširjeno občutje skupnosti in usklajenosti. Zato je najpomembnejša pridobitev v okviru ESS možnost, da lahko to svojo nalogo opravi tako, da ima najpomembnejšo vlogo pri izboru in oblikovanju vsebin za modul. To lahko doseže na odprtem razpisu za najboljše predloge.

Upravni odbor bo v kasnejšem razvoju ESS naredil načrt za postopke, ki so najprimernejši za zagotovitev tega, da bodo izbrani teoretično najzanimivejši in metodološko najboljše načrtovani predlogi (glej tudi oddelek 7). Zato se je Upravni odbor odločil, da Metodološki odbor ne bo do podrobnosti razvil predloga vsebin modulov. Vendar je Upravni odbor pripravljen, če bo potrebno, zaradi velikega obsega organizacijskega in znanstvenega dela v začetni fazi ESS prevzeti odgovornost za izbor dveh ali treh vsebin za module in za mednarodne skupine strokovnjakov, ki bi jim zaupali delo.

Da pa bi vsaj namignili, kaj bo lahko vključeno, Upravni odbor brez predsodkov ponuja naslednje vsebine s področij socialne strukture, politične strukture in s področja kulture. To so le primeri.

- *Socialna struktura*
 - družine, primarne skupine in socialna omrežja
 - mobilnost, imigracije in multikulturalizem
 - socialna vključitev in neenakost
- *Politična struktura*
 - civilna družba in podpora
 - demokracija in politična dejavnost
 - interesne skupine in politične stranke
- *Področje kulture*
 - življenjski stili in potek življenja, vključno z izobraževanjem vse življenje
 - množična občila in družba znanja
 - subnacionalne, nacionalne in transnacionalne identitete

5. Metodološko raziskovanje

ESS kot velik novatorski podvig zahteva veliko metodološkega in praktičnega nadzora kakovosti. To se najprej nanaša na oblikovanje vprašalnikov ter na potrebna dela v zvezi s prevajanjem in povratnim prevajanjem, pa tudi na vse vidike priprave vzorcev, da bi tako zagotovili kakovost nacionalnih in primerjalnih raziskav.

5.1 Vprašanja in besedila vprašanj

Metodološki odbor je predlagal, da bi v treh državah opravili obsežne pilotske raziskave, ki bi omogočile resno statistično analizo. Predlagal je tudi, da bi v vseh državah, ki bodo zajete z glavno raziskavo, uporabili vprašalnike, ki jih po zaključku ankete anketarji pustijo respondentom, da jih sam izpolnijo, za metodološko raziskavo. To bi dovoljevalo naslednje raziskave (o podrobnostih glej Dodatek 4):

- Še pred pilotskimi raziskavami bi naredili kognitivne študije o najpomembnejših pojmih v vprašalnikih, tako da bi zanesljivo vedeli, ali so ljudje vprašanja razumeli in ali so odgovorili na tak način, kot smo pričakovali. Take študije bi se morale osredotočiti na temeljne pojme, kot so socialna varnost, država blaginje ali pa demokracija. Verjetno bi bilo najbolje, če bi take študije naredili na takem mestu, kjer bi lahko preizkusili različne jezikovne oblike in kjer so to že kdaj naredili, tako da bi lahko primerjali. Nizozemski Statistični urad (CBS) opravlja take preizkuse za evropske raziskave.
- Med tako kognitivno študijo bi bilo treba posneti vsaj 30 intervjujev, da bi lahko analizirali interakcijo in videli, ali obstajajo resni problemi v zvezi z zbiranjem podatkov.
- Morali bi predvideti, katera vprašanja v preoblikovanih vprašalnikih bodo povzročila najresnejše probleme v zvezi z zanesljivostjo in veljavnostjo. Te napovedi je možno narediti na temelju prejšnjih študij. Za najbolj problematična vprašanja bi s kvantitativnimi pilotskimi študijami testirali alternativna besedila s kombinacijo eksperimentov z razpolovitvijo vzorca in MTMM študijami (multi-trait-multi-method,

več trditev, več metod), da bi tako odkrili opazne učinke metode in velike slučajne napake.

- Čeprav bodo ti testi izboljšali kakovost meritev, se ne moremo izogniti učinkom metode, napakam merjenja in razlikam med odgovori v različnih državah. Vprašalniki, ki jih po zaključku ankete anketarji pustijo respondentom, da jih sami izpolnijo, omogočajo v različnih državah ocenitev verjetnosti odzivov ter oceno zanesljivosti najpomembnejših vprašanj, ki se lahko razlikujejo v različnih državah; tako nam omogočajo popraviti te napake. V dokumentaciji o podatkih, ko so ti že na razpolago za uporabnike, bi bilo treba predvideti, kako bi to lahko naredili.
- Pilotske študije ter študije z vprašalniki, puščenimi pri anketiranih osebah, bi morale vključevati tudi merila za določanje intenzivnosti mnenj ljudi. Razlike v razumevanju lahko povzročijo velike razlike med državami, ko gre za korelacije. Takih razlik morda ni med ljudmi, ki imajo enako razumevanje v odnosu do danega vprašanja. Ena od možnosti je, da postavimo še posebna vprašanja, ki se nanašajo na poznavanje. Drug način bi bil nudenje drugačnega okvira oz. poznavanja, ali pa nasprotnih argumentov za različna stališča. Če naredimo tako, lahko ocenimo jakost mnenj in primerjamo ljudi z enako močnimi mnenji.
- Ko so podatki zbrani, je treba pri najpomembnejših spremenljivkah preveriti, ali ni prišlo v različnih državah do nepričakovanih rezultatov v povezavi z raznimi spremenljivkami socialnega ozadja. Podatki bi morali biti dostopni javnosti šele po končanem preverjanju te vrste, ko bi bili največji problemi že rešeni ali pa dokumentirani.

5.2 Vzorčenje in nesodelovanje ('non-responzi') pri ESS

Pomembno je, da bi morala ESS stalno spremljati in ocenjevati izvrševanje in učinke vzorčenja in učinke nesodelovanja. To bo pomagalo pri interpretiranju podatkov in zagotovilo visoke standarde in primerljivost. Poleg tega običajnega določanja bi morali izkoristiti priliko za izvedbo izvirne metodološke raziskave, ki bi razširila naše znanje (in tudi izboljšala prakso) v zvezi z učinki nesodelovanja in vlogo intervjuja v tem procesu:

- *Nadzor kakovosti načrta vzorčenja.* Verjetno bo oblika vzorčenja, ki je potrebna za ESS v mnogih državah pomenila dvig kakovosti nad običajno raven. V nekaterih državah bodo neki sestavni deli metode vzorčenja morda nekaj čisto novega. V uvedbi novih in izboljšanih metod bi lahko videli glavni možni uspeh raziskave. Vendar je bistveno to, da določimo uspešnost uporabljenih metod. Prvič, treba je analizirati kakovost izvedbe vzorčenja. Drugič, v državah je treba na sistematičen način analizirati, kako je vzorčenje vplivalo na analizo. Posebej je treba oceniti in objaviti učinke vzorčenja in njegovih sestavin (zaradi stratifikacije, združevanja v skupine, različnih verjetnosti izbora itd.) za celo vrsto spremenljivk in ocen. Da bi to lahko dosegli, bo podrobnejša označitev raziskave določila, da mora datoteka s podatki vključevati kazalce o primarni enoti vzorčenja (PSU, primary sampling unit) in članstvo v stratumu za vsako enoto vzorca, verjetnost izbora in zapise o vsakem postopku izbora, ki ga opravi anketar (to je število oseb, ki so na danem naslovu, identifikacijska številka izbrane osebe itd.

- *Nadzor kakovosti nesodelovanja.* Za vsako državo in za vse enote v vzorcu bo narejena in objavljena analiza o izidu sodelovanja in o prizadevanjih v zvezi z sodelovanjem (o številu opravljenih obiskov, glede na dneve v tednu in dnevni čas itd.), da bi lahko ocenili kakovost vzorca. Ta analiza bo vključevala tudi spremenljive značilnosti območja in spremenljivke, ki jih pridobimo s pomočjo anketarjevega opazovanja. Da bi to lahko opravili, bo podrobnejša priprava raziskave določila, da morajo podatki za vse enote v vzorcu vključevati podrobne informacije o stikih in o uspešnosti teh stikov za tiste, ki so bili anketirani in tudi za tiste, ki niso bili.
- *Analiza učinkovitosti prizadevanj za pridobitev sodelovanja:* To je sedaj zelo pomembna vsebina in o njej veliko razpravljajo v raziskovalnih organizacijah. Kaže, da so se v zadnjih letih v mnogih državah močno povečala prizadevanja, da bi povečali stopnje sodelovanja (response rates) pri družboslovnih anketah. Sredstva, ki jih uporabljajo za to, da bi dosegli največji možni uspeh, so različna v raznih državah in raznih kontekstih; relativno malo vemo o uspešnosti prizadevanj za izvajanje odgovorov. ESS bo nudila priliko, da se bo sedanje delo v Britaniji in ZDA razširilo in da ga bodo opravljali na mednarodno primerjalen način. Delo bo vključevalo ugotavljanje odnosov med anketarjevimi klici in trudom, obiski in pristranostjo zaradi nesodelovanja, da bi tako pomagali odkriti, kateri deli procesa pridobivanja sodelovanja so najbolj (ali najmanj) učinkoviti pri zmanjševanju napak ankete. Možnost, da bi sistematično odkrili mednarodne razlike v teh odnosih dodatno prispeva k vrednosti te raziskave. Da bi to lahko dosegli, bo podrobnejša opredelitev raziskave določila, da morajo podatki vključevati za vsak klic in za vsako enoto vzorca, (če je bila oseba anketirana ali ne), šifro o izidu ter datum;
- *Analiza vloge anketarjevih lastnosti.* V zadnjih letih je bilo narejenih nekaj pomembnih raziskav o vlogi anketarja pri uspešnosti raziskave in o načinih, kako anketarji vplivajo na napako raziskave. ESS nudi priložnost, da bi to delo razširili in poudarili na nekaterih pomembnih področjih. Primer: Veliko bi nas lahko naučila analiza odnosa med anketarjevimi lastnostmi in napakami raziskave (posebno odnos med pristranostjo nesodelovanja in varianco, povezano z anketarjem), kar bi lahko prvič izpeljali v raziskovalnih organizacijah in nato primerjali države. Da bi taka analiza postala možna, bodo podatki vključevali anonimizirano identifikacijsko številko anketarja (ta je potrebna že zato, da pomaga pri postopkih nadziranja kvalitete podatkov), pa tudi odgovore na zelo kratek formular, ki ga bodo dobili vsi anketarji, da bi zbrali temeljne demografske informacije ter podatke o izkušnjah; uporabljena bo ista anonimna številka.

6. Priprava podatkov, arhiviranje in razširjanje

Na osnovi ponudbe ali na drug način se bomo pravočasno odločili, kateri od obstoječih arhivov podatkov v Evropi bo postal arhiv ESS. Odločitev se bo morala skladati s podrobnejšim opisom v tem delu poročila. Tu je lahko odprto le vprašanje, ali bo najboljša rešitev en sam arhiv ali vrsta sodelujočih arhivov. V besedilu, ki sledi, uporabljamo le ednino iz praktičnih razlogov.

Določiti je treba stroge standarde, da bi zagotovili primerljivost ESS nacionalnih podatkov za vključitev v skupno jedro za mednarodne primerjave. Nacionalne podatke bo preverjala, očistila in dokumentirala raziskovalna organizacija po končanem terenskem delu in jih potem poslala ESS arhivu, da jih bo združil, dokumentiral, arhiviral in razširjal kot

mednarodne ESS podatke. Za to so potrebni dobro urejeni postopki, ki vključujejo glavne raziskovalce, metodološko skupino ESS in arhiv ESS (o predlogu organiziranosti ESS in njenih glavnih teles glej Oddelek 7).

6.1 Združevanje, dokumentiranje, preverjanje in arhiviranje datotek

Ta del procesa vključuje naslednje postopke:

- Sodelujoče države pošljejo nacionalne podatke arhivom v času treh mesecev po končanem terenskem delu. Skupina glavnega nacionalnega raziskovalca mora preveriti smiselnost nacionalnih podatkov, jih očistiti in dokumentirati v skladu z mednarodnimi standardi arhiviranja;
- Arhiv pripravi kopije originalov nacionalnih podatkov in jih shrani v skladu s standardi arhivov;
- Arhiv sistematično preverja celovitost podatkov in drugega materiala, ki je povezan z njimi (poročila o delu na terenu, primerke vprašalnikov, opise raziskav), še pred vključitvijo nacionalnih podatkov v skupne podatke. To vključuje še nadaljnjo preverjanje, čiščenje in izdelavo izvedenih spremenljivk v sodelovanju z Glavnimi raziskovalci, Metodološko skupino in Metodološkim odborom. Združevanje podatkov prav tako zahteva standardizacijo nacionalnih spremenljivk za mednarodno primerjalno skupno datoteko podatkov, ki sega preko ravni standardizacije pri nacionalnih podatkih. Ta standardizacija mora sloneti na poznavanju tistega, kar je za kulturo specifično in jo je zato treba pripraviti v sodelovanju z Glavnimi raziskovalci;
- Združen ESS modul s skupnimi podatki in kodirno knjigo v tiskani obliki ali v elektronski obliki je treba poslati Metodološki skupini, da bi ga testirala in verificirala. Po načrtu naj se to ne bi zgodilo kasneje kot šest mesecev po prihodu zadnjih podatkov v arhiv. Ko so opravljeni testi, ki slonijo na intenzivnih standardnih analizah in jih opravi Metodološka skupina, se podatki vrnejo v arhiv za zaključno obdelavo in dokumentacijo.

6.2 Dopolnjevanje datotek

Podatke posameznikov iz raziskav potem lahko združimo s kontekstualnimi podatki o geografskih enotah skupne statistike, o katerih soglaša ESS in jih preskrbi Metodološka skupina. Druga možnost bi bila, če bi uporabnikom dali zgolj referenčne podatke, ki bi omogočili povezavo z drugimi obstoječimi bazami podatkov. (Glej oddelek 3.1.4 poročila ali Dodatek 2). Nato se združene podatke shrani v ustrezno bazo podatkov v skladu z mednarodnimi standardi arhivov. Tako se ustvari časovne serije in podpre izločanje spremenljivk za primerjalne analize, vključno z beleženjem trendov. Poleg tega bi priprava podatkov pomagala pri izdelavi lestvic in indeksov, kar je treba narediti v sodelovanju z Glavnimi raziskovalci in Metodološko skupino. Razgovor gre v različne smeri: ILSES (Integrated Library- and Survey Data Extraction Service), NESSTAR (Networked European Social Science Tools and Ressources), ali pa ACCESS (Microsoft-based Information System), ki ustrezajo večini zahtev. Seveda bodo vsi združeni podatki in

dokumentacija, vključno z vsemi materiali, povezani s tem, stalno ohranjeni v skladu s standardi arhivov.

6.3 Razdeljevanje podatkov

Razdeljevanje podatkov organizira arhiv po dogovoru z ESS preko CESSDA (Council of European Social Science Data Archives) in preko IFDO (International Federation of Data Organisations for the Social Sciences). ESS arhiv izvaja vse, kar je povezano z embargom – če so ga Glavni raziskovalci postavili za obdobje, ki ni daljše od dveh let – in v zvezi z običajnimi postopki za varovanje podatkov.

Razdeljevanje podatkov bo potekalo s pomočjo modernih medijev, trenutno preko CD ROM-a ali preko Interneta, podmnožice podatkov pa lahko preko disket. Pravice razširjanja bodo v rokah ESS arhiva in se bodo izvajale v dogovoru z ESS. Zaradi hitrega razvoja tehnologij za razširjanje podatkov bomo razvili posebne servise na Internetu za dostop do ESS vprašalnikov in podatkov.

Glede na to, da v Evropi obstajajo bistvene razlike v zvezi s pravili zaščite podatkov, bo morda potrebno – podobno kot v primeru nemške raziskave Socio-economic panel study (SOEP) – povezati dostop do podatkov s posebno pogodbo, ki bi jo podpisala arhiv podatkov in prejemnik podatkov.

6.4 Podatki o posebnih dogodkih

Iz prejšnjih primerjalnih raziskav je dobro znano, da na nekaterih področjih, na primer pri volilnih raziskavah, nekateri dejavniki okolja in pomembni dogodki vplivajo na reagiranje posameznika na določena vprašanja. Primer: anketirana oseba lahko na vprašanje o tem, koliko jo zanima politika, odgovori drugače tedaj, ko poteka kampanja za splošne volitve in drugače tedaj, kadar ni bližnjih volitev. Vpliv konteksta na odgovor posameznika pri ESS ne bo povzročal velikih težav, dokler se bodo konteksti in dogodki individualno spreminjali na značilen način. Vendar pa je treba upoštevati vpliv dejavnika konteksta in posebnih dogodkov in ju – če je le mogoče – nadzirati, kadar delujejo na ravni celotne družbe na načine, ki niso enaki v državah v okviru ESS.

Spomnimo naj tudi na to, da bo ESS dolgoročno postala tudi pomembna pridobitev za zgodovinske mikro analize. Zato bo treba že na začetku oblikovati neko informacijsko orodje, ki bi mu lahko rekli – saj sedaj še ni boljšega izraza – popis podatkov o posebnih dogodkih. Ta popis mora raziskovalcu nuditi kratek in primeren povzetek glavnih političnih, socialnih in drugih ustreznih dogodkov v državah ESS; za ESS je to še posebej zanimivo zato, ker bo njen modularen pristop dolgoročno pokrtil široko področje vsebin.

Dobro bi bilo, če bi se ta popis začel z začetnim letom raziskave in če bi ga redno posodabljali. Najboljše mesto za to je arhiv podatkov, ker mu lahko pri standardiziranju in zbiranju ustreznih informacij pomagajo tudi drugi arhivi podatkov v sodelujočih državah. Podrobnosti in stroške v zvezi s tem bo treba pravočasno podrobneje prikazati skupno z arhivi, ki so vključeni v ESS.

6.5 Drugo v zvezi z arhivi

ESS se zavzema za prost in enostaven pristop do svojih združenih podatkov. Podatki naj bi bili dosegljivi znanstveni skupnosti za nizko odškodnino. ostali uporabniki bi se sporazumeli z ESS in z Arhivom.

ESS arhiv naj bi si pridobil še druge anketne raziskave, ki so povezane z vsebino ESS; te naj bi bile uporabne pri pripravljanju novih ESS modulov in za primerjanje v obsegu virov, ki so Arhivu dosegljivi posebej za ta namen. Izvedli naj bi tudi sezname tem in sezname naslovnikov; pomanjkljivosti podatkov, ki bi jih odkrile ESS skupine ali pa skupnost družboslovnih znanosti, bi dokumentiral Arhiv. Končno bi Arhiv dokumentiral literaturo, ki bi jo zbrala Metodološka skupina.

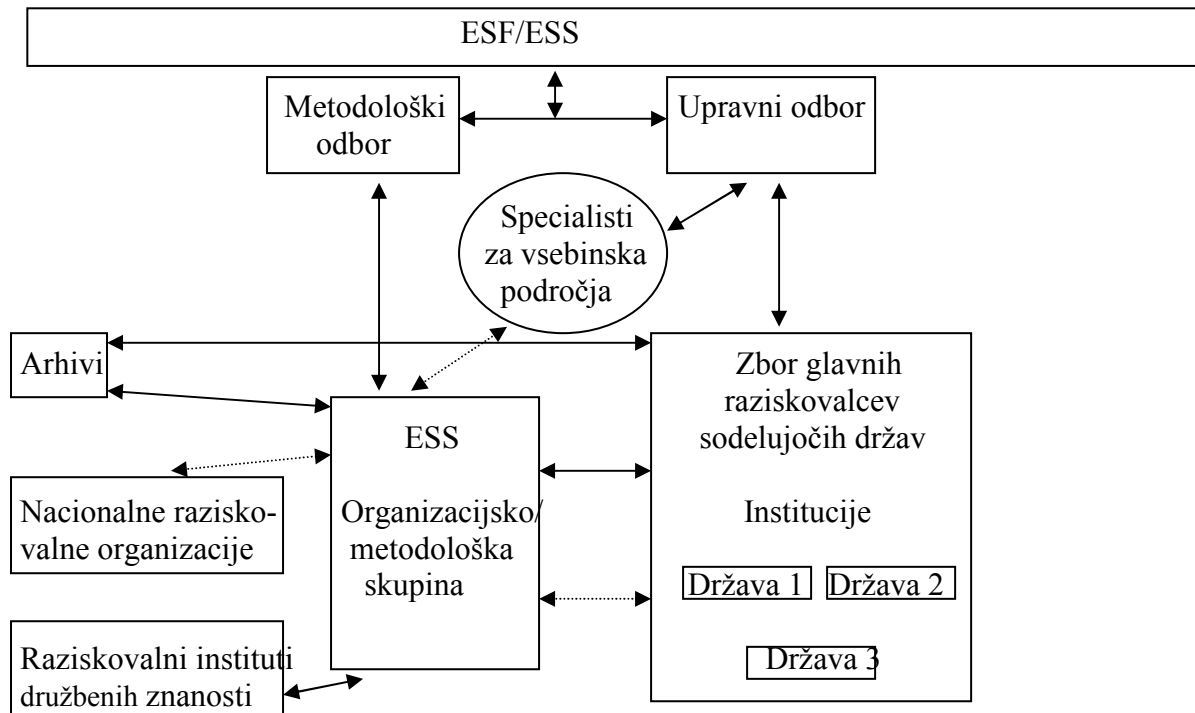
7. Organizacijska struktura

V uvodu smo povedali, da je pri organizaciji ESS potrebna dobra povezava med prilagodljivimi in trdnimi sestavinami. Že od samega začetka je Upravni odbor ESS nedvoumno ugotovil, da tako velik in dolgotrajen podvig, kot je ESS, ne more živeti brez trdne podporne strukture. Po drugi strani pa je treba od spodaj navzgor razgibati veliko elementov, saj je ta anketa zamišljena na široko za skupnost družboslovnih znanosti v Evropi (in morda širše).

Metodološki odbor je porabil veliko časa za razmišljanje o načinu, kako bi lahko organizacijsko uredili zahteve tako velike raziskave. Pri tem razmišljanju je izhajal iz naslednjih domnev:

- Tako Upravni odbor kot tudi Metodološki odbor bosta morala postati trajna odbora pri vodenju raziskave;
- Konkretno vodenje raziskave zahteva stalno skupino za podporo (organizacijsko in metodološko skupino ESS), da bi nadzorovala raziskavo, delovala kot povezava med Glavnimi raziskovalci in Arhivom podatkov (glej oddelek 6) in bila v stalnih stikih z Metodološkim odborom pri vseh vsebinah, ki so povezane z ESS, vključno z metodološkim raziskovanjem; člane te skupine bo izbral Upravni odbor.
- Metodološka skupina ESS mora biti povezana z neko izkušeno raziskovalno organizacijo, bogato s sredstvi
- Upravni odbor je v redni medsebojnih odnosih z Metodološkim odborom glede vseh zadev, povezanih z ESS. Odgovoren je za splošne odnose z Glavnimi raziskovalci in s Skupščino glavnih raziskovalcev. Še posebej bo odgovoren za izbiranje vsebin za vsebinske module ESS in za organiziranje razpisov med evropskimi družboslovci za oblikovanje modulov. Poleg tega bo imel Upravni odbor obveznost, da bo povezoval ESS z nacionalnimi skupnostmi in da bo deloval kot komunikacijski posrednik. Končno bo Upravni odbor glavna povezava z organizacijami, ki financirajo ESS in bo moral odločati o vseh zadevah, povezanih s stroški.
- Metodološki odbor bo odgovoren za vodenje dela Metodološke skupine ESS in še posebej za pripravo in potek metodološkega raziskovanja.

Sledi grafični prikaz organizacijske zgradbe ESS. Čeprav ne bodo vsi elementi v tej strukturi vplivali drug na drugega na isti ravni intenzivnosti, je jasno, da je ESS sestavljeno omrežje in da je pristop do tega omrežja zapleten.

Zdi se nekako prehitro, da bi sestavo ESS zelo natančno določili, poleg tistega, kar smo pravkar povedali. Vendar pa je treba omeniti še nekaj splošnih razmišljanj in predlogov:

- Upravni odbor naj bi sestavljali starejši družboslovci iz sodelujočih dežel; imenovala naj bi jih njihova nacionalna ESF organizacija, če predpostavljamo, – kot je predvideno in zamišljeno kot zaželeno – da ima ESF še vedno glavno pokroviteljsko vlogo v odnosu do ESS);
- Metodološki odbor naj bi sestavljalo od 6 do 8 starejših družboslovcev, ki imajo izkušnje pri metodoloških raziskavah na področju družbenih znanosti;
- Če bi se dogovorili za ESS, naj bi oba odbora zaradi celotnosti in dokazanega uspeha nadaljevala delo v svoji sedanjih sestavi vsaj v času prvega vala ESS;
- Arhiv podatkov ter gostujoči raziskovalni inštitut, ki bi mu bila dodana Metodološka skupina, naj bi izbrali na podlagi odprtega tekmovanja; kriterije zanj bi skupaj postavila Upravni odbor in Metodološki odbor;
- Po posvetovanjih z Upravnim odborom bi se primerne nacionalne organizacije odločile, kdo bi bil Glavni raziskovalec v dani državi; Glavni raziskovalec ne more biti istočasno član Upravnega odbora;
- Izbor nacionalne organizacije, ki bi opravila terensko delo, bo organiziral Glavni raziskovalec; ta izbor bo temeljil na sprejemanju standardov, ki jih postavlja Metodološki odbor (glej Dodatek 5).

- Najpomembnejši element 'od spodaj navzgor' pri ESS so skupine raziskovalcev, ki tekmujejo med seboj pri oblikovanju vsebinskih modulov (v prejšnji tabeli so označeni kot 'specialisti za določene vsebine'). Te skupine naj bi bile po obsegu majhne (3 do 6), bilo pa bi dobro, če bi bile sestavljene iz predstavnikov več narodov. Za Upravni odbor bi bila ena najpomembnejših nalog, če bi mu uspelo izvabiti živ odziv evropske družboslovne skupnosti, da bo sodelovala pri tem tekmovanju. Jasno je, da bo odločilen izbor vsebin, ki ga bo opravil Upravni odbor, ker bo s tem definirana mera, do katere se bodo raziskovalci iz različnih družboslovnih disciplin vključili v ESS.

Med najtežjimi problemi, ki jih bo treba rešiti, je ta, da bi raziskovalni sveti in druge finančne agencije soglašale, da je za vodenje ESS nujno potreben minimalni stalni štab (stalen v smislu položaja, ne nujno v smislu posameznikov). Podrobna razprava v Metodološkem odboru ESS je dala naslednja priporočila:

- Zaposlitev s polnim delovnim časom za starejšega koordinatorja, ki bi spodbujal, organiziral in nadziral vse vidike ESS, vse od začetka pa do uspešnega zaključka;
- Štiriurne zaposlitve za izkušene raziskovalce za:
 - (1) pretestiranje, izdelavo vprašalnika in prevod, plus s tem povezano metodološko raziskovanje;
 - (2) razvoj okvirov vzorčenja in izvedba vzorčenja, plus s tem povezano metodološko raziskovanje
 - (3) preverjanje kakovosti podatkov, odnosi z arhivom (arhivi) podatkov za analize na več ravneh, plus s tem povezano metodološko raziskovanje;
 - (4) analiza podatkov in validiranje ali izdelava kazalcev, plus s tem povezano metodološko raziskovanje;
- dve zaposlitvi s polovičnim časom za mlade raziskovalce
- tajnica, s polnim delovnim časom
- oseba za računovodski in finančni nadzor

8. Stroški

8.1 Splošne opombe

Glede na to, da so stroški še posebno občutljiva vsebina, naj pričnemo ta del predloga z opozorilom. Iz prejšnjih delov tega dokumenta je razvidno, da smo zelo veliko razmišljali – še posebno Metodološki odbor – o tem, kaj bi lahko ocenili kot zdravo strukturo ESS in na kakšen način naj bi sodelovale različne skupine, da bi ESS delovala. Na osnovi predloga organizacije, ki smo ga prikazali v Oddelku 7, smo se v tem oddelku trudili, da bi vsaj do neke mere stvarno ocenili skupne stroške raziskave. Že od vsega začetka naj bo jasno, da so to *samo ocene* in da izračuni pokrivajo le obdobje dveh let, v skladu z dveletnim časovnim okvirom za prvi val ESS. Poleg tega lahko vplivajo na te ocene vse spremembe pojmovanja ESS, ki nastanejo med procesom načrtovanja in vodijo do jasnega priporočila SCSS. Ocene so razdeljena na dva dela: (1) skupni stroški terenskega dela in priprave podatkov, ki izvirajo iz informacij iz šestnajstih držav; te so nam dale svoje ocene o stroških, in (2) trdni

stroški ESS v tem smislu, da so bolj ali manj neodvisni od števila sodelujočih držav (edina večja izjema tukaj so izračunani stroški za polovični delovni čas Glavnih raziskovalcev za dve leti v šestnajstih državah, kjer se bo seveda vsota razlikovala, glede na število vključenih držav.)

8.1.1 Stroški raziskave

Predsednik Metodološkega odbora je poslal dokument (glej Dodatek 5) vsem članom Upravnega odbora in jih prosil, naj mu dajo ocene neke izkušene raziskovalne organizacije v dani državi o stroških terenskega dela in naj te stroške razčlenijo.

Šestnajst držav, ki so predstavljene v Upravnem odboru, je odgovorilo in tako je na voljo veliko informacij. Če vzamemo *povprečje* sredine in mediane za državo in vzamemo *EVRO* (VAT *izključeno*), dobimo:

- aritmetična sredina: povprečni stroški za raziskavo so:
262.000 EURO;
- mediana: povprečni stroški za raziskavo so:
255.000 EURO;

Če predpostavljamo, da bo tistih 16 držav, ki so dale Metodološkemu odboru ocene stroškov, sodelovalo pri ESS, bi bili *skupni* stroški za terensko delo 4.200.000 EURO

8.1.2 Redni stroški

Glede na to, da smo v prejšnjih delih poročila že navedli ocene različnih stroškov, bomo sedaj postavili vprašanje stroškov za dela posameznikov. Da bi lahko dobili pregled skupnih stroškov za prvi dveletni val ESS, so vsi stroški za posameznike izračunani za dveletno obdobje. V skladu z informacijami članov Upravnega odbora o praksi v njihovih državah smo vključili 20 odstotkov skupnih stroškov.

Stroški za prvi val raziskave – dve leti	Stroški (v 1000 EVRIH)
- direktor projekta, polni delovni čas	200
- štiri starejši raziskovalci, polovični čas	320
- dva mlajša raziskovalca, polovični čas	130
- ena tajnica, poln delovni čas	70
- računovodska in finančna kontrola	50
- 16 glavnih raziskovalcev, polovični čas	800
- pavšal 20 % od 1.570	314
	1.884
Metodološko raziskovanje	
- protestiranje (600 intervjujev v treh državah)	225
- metodološki eksperimenti	60
	285

Drugi stroški	
- arhivsko delo	150
- potni stroški odborov (25 članov, 2 srečanja na leto, 1000 EURO vsak)	100
- potni stroški specialistov za vsebine (5 članov, 3 srečanja, 1000 EURO vsak)	15
- potni stroški glavnih raziskovalcev (15 članov, 3 sreč. 1000 EURO vsak)	48
- honorarji za nasvete	50
Skupni trdni stroški	2.532
Nepredvideni izdatki 10 %	253
	2.785
Skupni stroški ESS za dve leti	
- terensko delo	4.200
- trdni stroški	2.785
Veliki total	6.985

9. Financiranje

Delovna predpostavka v času pisanja tega poročila je, da bodo osrednji (trdni) stroški, ki znašajo okrog 2,8 milijonov EVRO na raziskavo (1,4 milijona EVRO na leto) pokriti centralno (idealno bi bilo preko nekega mehanizma, podobnega EU's Fifth Research Framework Programme). Posamezne Nacionalne znanstvene fundacije bi vsaki dve leti financirale lastne raziskovalne stroške, ki bi bili povprečno okrog 130.000 EVRO za vsako sodelujočo državo (več v skandinavskih državah in v Nemčiji, manj v mnogih drugih državah in dosti manj v nekaterih državah).

Dodatek 1.1.
Skupina ekspertov za ESS – lista članov

Profesor Max Kaase (predsednik)
Wissenschaftszentrum Berlin
für Sozialforschung FS Sozialer Wandel
Berlin, Nemčija

Gospod Bruno Cautrŕs
CIDSP/IEP de Grenoble
Domaine Universitaire
Saint Martin d'Hères cedex, Francija

Profesor Juan Diez Nicolas
Universitat Complutense de Madrid ASEP
Madrid, Španija

Profesor Fredrik Engelstad
Institute for Social Research (ISF)
Oslo, Norveška

Profesor Roger Jowell
Social and Community Planning Research (SCPR)
London, Velika Britanija

Profesor Leif Nordberg
Åbo Academy University Department of Statistics
Turku, Finska

Profesor Antonio Schizzerotto
Facoltà di Sociologia
Università degli Studi di Trento
Trento, Italija

Dr. L. Henk Stronkhorst
Scientific Statistical Agency NWO-WSA
AC The Hague, Nizozemska

Dr. John H. Smith (tajnik)
European Science Foundation
Strasbourg, Francija

Dodatek 1.2

Upravni odbor – lista članov

Profesor Max Kaase (predsednik)

Wissenschaftszentrum Berlin
für Sozialforschung FS Sozialer Wandel
Berlin, Nemčija

Profesor Rune Åberg

University of Umeå, Department of Sociology
Umeå, Švedska

Profesor Jacques Billiet

Department of Sociology
Catholic University Leuven
Leuven, Belgija

Profesor Antonio Brandao Moniz

Faculdade de Ciencias e Tecnologia
Universidade Nova de Lisboa
Monte de Caparica, Portugalska

Gospod Bruno Cautrès

CIDSP/BDSP
Institut d'Etudes Politiques de Grenoble
Domaine Universitaire
Grenoble Cedex , Francija

Profesor Nikiforos Diamandouros

National Centre for Social Research
Atene, Grčija

Profesor Henryk Domanski

Institute of Philosophy and Sociology
Polish Academy of Sciences
Varšava, Poljska

Profesor Yilmaz Esmer

Faculty of Economic and Administrative
Sciences, Bogazici University
Istanbul, Turčija

Dr. Peter Farago

Landert Farago
Davatz & Partner
Zurich, Švica

Profesor Roger Jowell

Social and Community Planning Research (SCPR)
London, Velika Britanija

Professor Stein Kuhnle

Department of Comparative Politics
University of Bergen
Bergen, Norveška

Professor Michael Laver

Department of Political Sciences
The Policy Institute Trinity College
Dublin, Irska

Professor Guido Martinotti

Milano, Italija

Professor Josè Ramón Montero

Fundación Juan March
Centro de Estudios Avanzados en
Ciencias Sociales
Madrid, Španija

Dr. Karl H. Mjller

Institute for Advanced Studies
Department of Sociology
Dunaj, Avstrija

Professor Leif Nordberg

Åbo Academy University Department of Statistics
Turku, Finska

Dr. Niels Ploug

National Institute for Social Research
Copenhagen, Danska

Mr. Torben Fridberg

Socialforskningsinstituttet
Copenhagen, Danska

Professor Shalom Schwartz

Department of Psychology
Hebrew University of Jerusalem
Jeruzalem, Izrael

Mrs. Ineke Stoop

Department of Information and Automation
Haag, Nizozemska

Professor Françoise Thys-Clement

Université Libre de Bruxelles
Bruxelles, Belgija

Mr. Pierre Desmarez
Bruxelles, Belgija

Profesor Niko Toš
Faculty for Social Sciences
University of Ljubljana
Ljubljana, Slovenija

Profesor Michael Warren
Middlesex, Velika Britanija

Dr. John H. Smith (tajnik)
European Science Foundation
Scientific Secretary for the Social Sciences

Mr. Geneviève Schauinger
(Administrative Assistant)

Mrs. Beatriz Garcia Diaz-Ambrona
Administrative Secretary ESF
Strasbourg, Francija

Dodatek 1.3

Metodološki odbor – lista članov

Profesor Roger Jowell

Social and Community Planning Research (SCPR)
London, Velika Britanija

Profesor Jacques Billiet

Department of Sociology
Catholic University Leuven
Leuven, Belgija

Dr. Peter Lynn

Survey Methods Centre
Social & Community Planning Research
London, Velika Britanija

Dr. Nonna Mayer

Centre d'Etude de la Vie Politique
Française
Pariz, Francija

Dr. Ekkehard Mochmann

Zentralarchiv für empirische
Sozialforschung
Köln, Nemčija

Profesor JosèRamón Montero

Fundación Juan March
Centro de Estudios Avanzados en
Ciencias Sociales
Madrid, Španija

Profesor Willem Saris

Department of Statistics and Methodology
Faculty of Political, Social and Cultural Sciences
University of Amsterdam
Amsterdam, Nizozemska

Profesor Antonio Schizzeroto

Dipartimento di Sociologia e Ricerca Sociale
Trento, Italija

Profesor Dr. Jan van Deth

Lehrstuhl für Politische Wissenschaft und International
Vergleichende Sozialforschung Universität Mannheim
Mannheim, Nemčija

Dr. Joachim Vogel
Statistich Sweden
Stockholm, Švedska

Profesor Max Kaase (predsednik Steering Committee)
Wissenschaftszentrum Berlin
für Sozialforschung
Berlin, Nemčija

Dr. John H. Smith (tajnik)
European Science Foundation
Scientific Secretary for the Social Sciences)

Mr. Geneviève Schauinger
(Administrative Assistant)

Mrs. Beatriz Garcia Diaz-Ambrona
Administrative Secretary ESS
Strasbourg, Francija

Dodatek 2 – Regionalne spremenljivke v mednarodnih raziskavah

V nacionalnih raziskavah je običajno razdružitev regij standardni postopek. Klasifikacije regij se običajno podrejajo (širšim) administrativnim in ozemeljskim razdelitvam (dežele, širše ozemeljske enote). Včasih razdelijo manjša geografska področja (mestne občine, župnije) v skupine glede na demografske, socialne ali gospodarske značilnosti. Pri primerjalnih raziskavah je regionalna analiza problematična, saj na merjenje regionalnih razlik vplivajo nacionalne tradicije administrativnih in ozemeljskih razdelitev. Zato je pri primerjalnih raziskavah malo primerov regionalnih razdružitev.

Raziskavi ESS nudi nove možnosti EUROSTAT-ov sistem NUTS (Nomenclature of Territorial Units for Statistics), ki ga uporabljajo v uradni regionalni statistiki za države članice Evropske unije. NUTS je hierarhična petstopenjska klasifikacija (NUTS 1–5) in jo uporabljajo pri izdelavi podrobnih regionalnih statistik (glej *Regions: Statistical Yearbook*). Tudi NUTS sistem prvotno temelji na obstoječi administrativni razčlenitvi, pa tudi na tradicionalnih ozemeljskih delitvah. Načela regionalne razdružitve se lahko zelo razlikujejo v različnih državah.

EUROSTAT raziskave normalno uporabljajo NUTS kode (ECHP; LFS; tudi demografske baze podatkov in večina ekonomske statistike).

Obstajajo velike razlike med regionalnimi kazalci v EUROSTAT-ovi regionalni bazi podatkov REGIO, o katerih poročajo v *Statistical Yearbook*, ki bi jih lahko povezali s tistimi mednarodnimi raziskavami, ki vključujejo NUTS kode; na primer:

- sestava populacije, spreminjanje populacije, gostota, nataliteta, migracija
- delovna sila: zaposlenost in brezposelnost; glede na starost, spol, panogo
- GDP per capita, izbrani gospodarski kazalci, izobrazba
- zdravstveni servisi, smrtnost, vzroki smrti
- stanovanjsko premoženje, udobnost stanovanj
- potrošnja: elektrika, avtomobili

Del te informacija nam lahko da kontekstualno ozadje, v povezavi s splošnimi življenjskimi okoliščinami, socialnim in gospodarskim spreminjanjem in regionalno marginalizacijo. Vendar je primerjalna vrednost teh informacij povezana s primerljivostjo principov same NUTS klasifikacije, ki so jo uporabili v državah članicah.

NUTS kodo (na primer tretjo raven) lahko uporabimo za nadaljnjo ozemeljsko združevanje skupin glede podobnosti, na primer razlikovanje med centrom in obrobjem, med regijami, ki se razvijajo in propadajo, glede na ravni zaposlenosti, življenjske pogoje in možnosti izobraževanja. To je možno narediti z uporabo REGIO.

Videti je, da je povezovanje baze mikro podatkov načrtovane ESS z REGIO in z NUTS enostaven postopek. Vrednost podatkov NUTS je treba ocenjevati z vidika vključenih vsebin. Morda bodo imeli za primerjalno analizo manjšo vrednost, če jo primerjamo z nacionalno raziskavo, kjer bo brez dvome pomembna standardna razdružitev.

Priporočilo: Vključite NUTS kode v ESS, toda prepustite posameznemu raziskovalcu, da bo podatke uskladal z REGIO.

Dodatek 3.1

Pismo nacionalnim članom Upravnega odbora v zvezi z vzorčenjem

Dragi

Pišem vam kot zastopnik vaše države v Upravnem odboru projekta ESF v zvezi s pripravo projekta Evropska socialna raziskava (ESS). V imenu Metodološkega odbora bi rad dobil nekaj temeljnih informacij o postopkih vzorčenja v Spodaj je lista vprašanj. Postavljam vam ista vprašanja kot v drugih državah, da bi Metodološki odbor na ta način dobil sistematične informacije, ki nam bodo pomagale pripraviti ustrezen način vzorčenja.

Če nam ne morete odgovoriti na ta vprašanja, vas prosimo, da jih oddate neki drugi ustrezni osebi v vaši državi. Če boste to naredili, me prosim obvestite in mi napišite ime in elektronski naslov vašega kolega, ki bo odgovoril na vprašanja. Da bi lahko Metodološki odbor pripravil poročilo do naslednjega sestanka Upravnega odbora, potrebujem vaše odgovore na vprašanja do 20. aprila. Na vprašanja boste lahko odgovorili v nekaj minutah. Ne pričakujem dolgih odgovorov!

Prosim odgovorite po elektronski pošti, če je mogoče, sicer pa po faksu. Če imate kakšna vprašanja, ali pa če so moja vprašanja nejasna, mi prosim pošljite elektronsko pošto ali pa mi telefonirajte.

Hvala za pomoč.

1. Ali v vaši državi navadno uporabljate način izbiranja vzorca strogo po pravilih verjetnosti?
2. Katere vrste raziskovalnih organizacij uporabljajo strogo vzorčenje na osnovi verjetnosti in v katerih okoliščinah oz. za katere vrste raziskav ga uporabljajo?
3. Kadar uporabljate vzorčenje na osnovi verjetnosti v nacionalnih raziskavah, ali je načrtovanje vzorca običajno večstopenjsko (na primer na prvi stopnji kraji, na drugi stopnji posamezniki v krajih?) Če da, koliko je stopenj in kaj so enote na vsaki stopnji?
4. Ali bi lahko uporabili registre prebivalstva ali sezname prebivalstva raznih vrst? Če da, v kakšni obliki so ti sezname in na katerih geografskih ravneh obstojajo (na primer en sam nacionalni računalniški seznam, ali pa sezname za vsako mesto ali upravno področje?) Ali so ti sezname na voljo vsem raziskovalnim agencijam ali le vladnim agencijam?
5. Ali v vaši državi običajno ravnate tako, da nadomestite izpadla gospodinjstva ali posameznike? Če da, ali so že vnaprej pripravljeni sezname (slučajni vzorci) za nadomeščanje ali pa anketarji dobijo navodila, kako naj ravnajo?
6. Ali se običajno v vaši državi utežuje (ponderira) podatke raziskave tudi zaradi nesodelovanja?
7. Ali v vaši državi uporabljate kvotne vzorce pri raziskavah gospodinjstev ali posameznikov?
8. Katere vrste raziskovalnih organizacij uporabljajo kvotno vzorčenje in v katerih okoliščinah oz. za kakšno vrsto raziskav?
9. Če bi predlagali, da bi ESS strogo uporabljala metode za izbiranje vzorca na osnovi verjetnosti, brez kvotnega nadzora in brez nadomeščanja, ali pričakujete, da bi v vaši državi prišlo do problemov? Če da, kakšni bi bili ti problemi?

10. Ali so v vaši državi v zvezi s splošnim izbiranjem vzorcev kakšne značilnosti, ki bi jih bilo treba po vašem mnenju upoštevati?
11. Ali bi mi lahko poslali kopijo kakšne publikacije, ali pa podatke o njej, o običajnem načinu sestavljanja vzorcev v vaši državi (mogoče v obliki tehničnega dodatka ali v kakšni drugi obliki?)

Prav lepa hvala!

(Upoštevajte, da v mnogih primerih prvi odgovori na ta vprašanja spodbudijo še naslednja vprašanja in zato pogosto pride do dialoga).

Dodatek 3.2

Načrt vzorca za ESS – podrobnosti osnutka

Populacija raziskave

Populacijo raziskave sestavljajo vse osebe, ki so stare 15 let in več (brez zgornje starostne meje), ki živijo v privatnih gospodinjstvih v državi, ne glede na njihovo narodnost, državljanstvo ali pravni položaj.⁹ Priporočamo, da bi vključili tudi osebe, ki živijo v institucijah (razen študentskih domov in domov za vojaško in varnostno osebje, kot so na primer zapori in vojašnice), če je to mogoče.

Metoda vzorčenja

Vzorec je treba izbrati na temelju dosledne uporabe verjetnostnih metod na vsaki stopnji vzorčenja. To pomeni, da bo poznana relativna verjetnost izbora vsake posamezne enote vzorca in da bo zabeležena v datoteki med podatki. Na nobeni stopnji ne smemo uporabiti nobenega načina kvotnega vzorčenja.

Nadomeščanje

Nadomeščanje katerih koli ljudi iz vzorca, ki bi odklonili sodelovanje ali bi bili težko dosegljivi, ali pa nadomeščanje naslovov brez prebivajočih oseb ni dovoljeno. Velikost vzorca, ki naj bo na začetku izbran, bo določena tako, da bo dosegel približno zaželeno število opravljenih intervjujev, pri realističnem predpostavljajanju, kakšno bo število uspešnih intervjujev in kakšna bo stopnja neustreznosti enot (glej spodaj). Ko pa je vzorec že izbran, ne sme biti nadomeščen noben izbran naslov ali oseba.

Velikost vzorca

Anketiranih naj bi bilo vsaj 2000 oseb. Priporočljivo je, da bi bila velikost vzorca vsaj 2500 enot v vsaki državi. Poleg tega je treba zagotoviti, da bi bila *efektivna* velikost vzorca vsaj 1500 enot. Pomen efektivne velikosti vzorca bomo pojasnili malo kasneje. Izjema bi veljala za majhne države, ki imajo manj kot 3 milijone prebivalcev. V takih državah bi bila najmanjša zahteva 1000 intervjujev ter efektivni vzorec 800 enot. Pričakujemo, da bodo države določile primerno velikost izhodiščnih vzorcev na podlagi realističnih ocen stopenj realizacije intervjujev (response rates) in možnih učinkov vzorčnega načrta (design effects). Vsako od ključnih sestavin učinkov vzorčnega načrta pojasnujemo malo kasneje; sledil bo delovni primer, kako določiti začetno velikost vzorca.

Stopnja realizacije intervjujev (response rate)

Nujno je potrebno, da raziskava ESS v vsaki državi doseže najvišjo možno stopnjo realizacije intervjujev, da bi tako zagotovili kakovost in ugled. Cilj mora biti 75 odstotkov, čeprav lahko predvidevamo, da bodo mnoge države dosegle stopnje, ki bodo še višje. Raziskovalna organizacija mora uporabiti vse smiselne ukrepe, da bi bila stopnja realizacije intervjujev kar se da visoka. Še posebno velja, da nobena oseba iz vzorca ne more biti razporejena v kategorijo 'ni prišlo do srečanja', dokler ni bilo vsaj štirih poskusov

⁹ Kasneje smo v dveh odborih ESS spremenili definicijo populacije tako, da se vključi še pomembne dele institucionalne populacije, kot so na primer ljudje, ki živijo v domovih za ostarele.

vzpostavitev stika, od tega vsaj enkrat zvečer in enkrat za vikend. Anketarje je treba usposobiti v tehniki 'kako doseči čim večje število intervjujev' in 'pogovoru na stopnicah pred vrati'.

Nadvzorčenje (over-Sampling)

Docela sprejemljivo je, da znotraj posebnih podskupin povečamo število enot v vzorcu; z drugimi besedami, da uporabimo različne verjetnosti izbora, pod pogojem, da je skupni vzorec še vedno skladen s kriterijem efektivne velikosti vzorca. Lahko si zamislimo, da obstajata dva razloga, da si nekatere države želijo povečati število enot v določenih skupinah.

Prvič zato, ker je morda možno, da napovedujejo, da bo v nekaterih stratumih sodelovanje manjše. Primer: Če napovedujemo, da bo stopnja realizacije intervjujev (response rate) 65 odstotkov v velikih mestih, drugje pa 80 odstotkov, bi bilo učinkovito, če bi dali večjim mestom večjo težo s faktorjem 1.23 (80/65). Tako uporabo nadvzorčenja je treba vzpodbujati. (Večja mera nesodelovanja (non-response), ki bi tako nastala, bi se morala v grobem nevtralizirati z mero verjetnosti izbora ter tako zmanjšati izgubo natančnosti na najmanjšo mero.)

Drugič, morda je zaželeno, da se poveča število enot v vzorcu v okvirih določenih manjšinskih skupin, da bi tako omogočili ločene analize teh skupin. Vendar je pomembno, da se oceni učinek takega postopka na vzorčni načrt zaradi različnih verjetnosti izbora (glej kasneje).

Efektivna velikost vzorca

Efektivna velikost vzorca (*neff*) je velikost enostavnega slučajnega vzorca, ki bi ustvaril enako natančnost (standardne napake) kot dejansko uporabljen načrt. Običajno je je *neff* manjši kot dejansko število doseženih intervjujev, *m*, saj določeni vidiki načrtovanja vzorca – na primer uvrščanje v skupine in uporaba različnih verjetnosti izbora – vplivajo na zmanjševanje natančnosti ocen. Zmanjšanje natančnosti je poznano kot učinek vzorčnega načrta (*DEFF*):

DEFF = aktualna varianca vzorčenja / varianca vzorčenja s *srs* (simple random sample) enake velikosti;

$DEFF = m / neff$, iz tega sledi: $neff = m / DEFF$

Zato moramo biti sposobni napovedati vrednost *DEFF* za predlagani načrt vzorca, da bi lahko določili, koliko intervjujev bo treba opraviti, da bi dosegli določeno vrednost *neff*. Predlagamo, da bi morali na stopnji načrtovanja vzorca upoštevati dve komponenti *DEFF* – učinek vzorčnega načrta zaradi različnih verjetnosti izbiranja (*DEFF_p*) in učinek vzorčnega načrta zaradi uvrščanja v skupine (*DEFF_c*).

Potem velja: $DEFF = DEFF_p \times DEFF_c$. Potem moramo prav tako biti sposobni napovedati stopnjo realizacije intervjujev (response rate)(in tudi delež neustreznih, če je smiselno), da bi lahko določili velikost izhodiščnega vzorca, *n*, ki jo je treba doseči, da bi dosegli približno *m* intervjujev.

Učinki vzorčnega načrta, ki nastanejo zaradi različnih verjetnosti izbora

V nekaterih državah, kjer imajo dosegljive registre populacije, bo možno iz raziskovalne populacije izbrati vzorec z enako verjetnostjo. V drugih državah pa bo treba izbrati vzorec po stopnjah, kjer bo predzadnja stopnja naslov bivališča. V tem primeru bo verjetnost izbora vsake osebe odvisna od števila oseb v gospodinjstvu. Drugi razlog za upoštevanje različnih verjetnosti izbora bi nastal v primeru, če bi bilo treba povečati število enot v vzorcu v okvirih pomembnih manjšinskih skupin.

Če bi bilo treba zaradi katerega koli razloga uporabiti različne verjetnosti izbora, je treba napovedati skupni učinek vzorčnega načrta. To se lahko naredi na zelo enostaven način z uporabo naslednje formule:

$$DEFF_p = \frac{m (\sum m_i w_i^2)}{(\sum m_i w_i)^2}$$

kjer so respondenti v določenem razredu verjetnosti izbora in ima vsak od njih utež

$$w_i; w_i \propto \frac{N_i}{m_i}$$

(Ta formula zahteva, da se populacijska varianca raziskovalnih spremenljivk ne razlikuje po razredih verjetnostnega izbora; v večini primerov je to smiselna domneva).

Učinki načrtovanja, ki nastanejo zaradi uvrščanja v skupine

Predvidevamo, da bo v večini držav zaradi večje učinkovitosti dobro izbrati večstopenjski vzorec, sestavljen iz skupin. V takih primerih bo obstajal tudi učinek vzorčnega načrta zaradi uvrščanja v skupine (clustering), to je

$$DEFF_c = 1 + (b - 1)\rho$$

kjer pomeni b srednje število respondentov v skupini, ρ pa je korelacija znotraj skupine (ali 'stopnja homogenosti'), to je mera za to, koliko so osebe v okviru skupine bolj homogene kot osebe v populaciji kot celoti (glej Kish, Survey Sampling, pp. 161–164). Ta učinek načrtovanja lahko ocenimo vsaj približno, na osnovi poznavanja drugih raziskav in na osnovi narave skupin.

V praksi imajo vsi elementi skupnega učinka vzorčnega načrta, vključno s tistim, ki nastane zaradi različnih verjetnosti izbiranja in tistim, ki nastane zaradi izbiranja skupin, različne vrednosti, ko gre za ocenjevanja različne količine spremenljivke v raziskavi. Za namen načrtovanja vzorca bi bilo treba uporabiti neko povprečno vrednost.

Primer: Kako določiti velikost vzorca, ki ga je treba izbrati

Imamo predpisani $n_{eff} > 1500$.

Da bi določili m , moramo najprej določiti

$$DEFF = DEFF_p \times DEFF_c$$

1. Predpostavimo, da so predlagane skupine administrativna področja v obsegu velikosti približno 5000 gospodinjstev povprečno in da lahko na podlagi podatkov iz drugih raziskav za ta področja pričakujemo, da bo ρ imel vrednost okrog 0.02 za mnoge spremenljivke. Potem predpostavimo načrt s povprečjem 15 intervjujev na skupino:

$$DEFF_c = 1 + (15 - 1) \times 0.02 = 1.28$$

Opomba:

Če ni nobenih dosegljivih empiričnih podatkov, na katere bi oprli neko oceno za ρ , predlagamo vrednost 0.02.

2. Predpostavimo, da je edini dosegljivi okvir za vzorčenje seznam naslovov in da je treba napraviti izbor na osnovi enake verjetnosti. Predlagani načrt zajema slučajni izbor ene osebe za intervju na vsakem naslovu. To je edini vidik predlaganega načrta, ki vključuje različne verjetnostne izbore. Nato lahko uporabimo statistiko populacije o razporeditvi velikosti gospodinjstev, da bi ocenili število respondentov v vsakem od razredov verjetnostnega izbora:

Število oseb v gospodinjstvu, ki so stare 18 in več let	Delež gospodinjstev v populaciji	Število realiziranih intervjujev	Relativna utež		
i	H_i/H	m_i	w_i	$m_i w_i$	$m_i w_i^2$
1	0.35	0.35m	1	0.35m	0.35m
2	0.45	0.45m	2	0.90m	1.80m
3	0.12	0.12m	3	0.36m	1.08m
4	0.06	0.06m	4	0.24m	0.96m
5	0.02	0.02m	5	<u>0.10m</u>	<u>0.50m</u>
				1.95m	4.69m

V prvih dveh kolonah je prikazana razporeditev gospodinjstev v populaciji. Na tej osnovi lahko napovemo, da bo razporeditev vzorca tako, kot je prikazana v tretji koloni. Tako lahko predvidimo $DEFF_p$:

$$\begin{aligned} DEFF_p &= m \times 4.69m / (1.95m)^2 \\ &= 4.69 / 1.95^2 \\ &= 1.23 \end{aligned}$$

3. Tako napovemo $DEFF = 1.28 \times 1.23 = 1.57$ Zato velja: če hočemo, da bo $n_{eff} > 1500$ pri tem načrtovanju, bomo potrebovali $m > 1500 \times 1.57 = 2355$.

4. Zadnja faza je izračunavanje velikosti vzorca, ki ga je treba izbrati na začetku z namenom, da bi opravili okrog 2.355 intervjujev. Predpostavimo da napovedujemo stopnjo realizacije intervjujev (response rate) 80 odstotkov in da bo 5 odstotkov enot v okviru vzorca neustreznih (na primer naslovi, ki nimajo gospodinjstva). Potem velja:

$$\begin{aligned} n &= (m / 0.80) / 0.95 \\ &= 3.098 \end{aligned}$$

Tako bi zbrali vzorec najmanj 3.100 naslovov.

Uteževanje zaradi nesodelovanja (non-responsov)

Predvidevamo, da bo morda potrebno uteževati podatke raziskave, da bi popravili pristranost zaradi nesodelovanja. Da bi to lahko naredili, bi morali anketarji pri vsakem izbranem primeru (anketiranih in neanketiranih) zabeležiti nekaj podatkov. Ti podatki bi verjetno vključevali značilnosti bivališča in okolice, ki jih anketarji brez težav opazijo. Vsaka država bi morala kasneje dati podatke, ki bi vključevali zapise o vsaki *izbrani* enoti vzorca, s kazalcem o izidu sodelovanja, zapise anketarjev in ustrezne geografske podatke, ki bi omogočili povezavo z geografskimi oznakami, opisanimi drugje. Uteževanje bi nato lahko izvedli centralno.

Dokumentacija

Uporabljene postopke vzorčenja in dobljene stopnje sodelovanja bi morali v celoti dokumentirati v tehničnem poročilu o raziskavi.

Poročilo o vzorčenju bi moralo vključevati najmanj definicijo in opis enot vzorca v vsaki fazi vzorčenja, opis stratifikacije vzorčnega okvira in opis načina, kako bi se lahko verjetnosti izbora spreminjali v vsaki fazi vzorčenja. Datoteke bi morale vključevati spremenljivko (ali več spremenljivk), ki kaže(jo) relativne verjetnosti izbora, da bi bila opravljena ustrezna utežitev, ter kazalce izbranih stratumov izbora in vzorčnih enot na prvi stopnji, da bi lahko določili standardne napake in učinke vzorčnega načrta ter poročali o njih.

Poročilo o realizaciji raziskave bi moralo vključevati vsaj število izbranih primerov, ki sodijo v našete kategorije (ki naj bi se med seboj izključevale in bi bile izčrpne): neustrezni (vzorčno); ni bilo nikogar doma po štirih in več obiskih; osebna odklonitev; odklonitev preko druge osebe (neizbrane osebe oz. člani gospodinjstva); opravljen intervju.

Dodatek 4

Nujnost opravljanja metodoloških raziskav v povezavi z raziskavami ESS

Da bi se ESS raziskava razlikovala od normalnih komercialnih raziskav, je treba izpolniti nekatere pogoje. Najpomembnejši so naslednji:

- spremenljivke morajo biti povezane z obstoječimi teorijami, ali pa s teorijami, ki bodo testirane (glej oddelek 4);
- vključene morajo biti spremenljivke, ki omogočajo povezavo s podatki drugih enot, kot so na primer regije (glej Dodatek 2);
- rezultati morajo biti v največji možni meri primerljivi med državami (glej oddelek 3);
- kakovost postopkov mora biti nadzorovana in opisana v poročilu;
- potrebne bi bile nenehne raziskave o kakovosti podatkov in o izboljšanju postopkov, ne da bi pri tem motili trende v podatkih.

Glede na to, da smo o prvih treh točkah že razpravljali drugje v poročilu, se bomo s tem dokumentom osredotočili na zadnji dve točki.

1. Redni nadzor kakovosti podatkov

Ključno vprašanje pri statističnih raziskavah je standardiziranje merjenja. To se nanaša na vse korake in procese ustvarjanja, vključno s pripravljanjem vprašalnika, postopki vzorčenja in metodami zbiranja, urejanja, ocenjevanja rezultatov in prikazovanja podatkov. Nadzori kakovosti so načrtovani tako, da korak za korakom preverjamo proces standardizacije. Pri običajnih nacionalnih anketnih raziskavah gre običajno za program standardnih vprašanj. V teh primerih veljajo isti splošni postopki (standardizirana situacija dražljajev) za vse respondente.

Primerjalno raziskovanje pa dodaja še eno razsežnost v zvezi z zbiranjem podatkov. Vključeno bo veliko število nacionalnih inštitutov (privatnih podjetij, javnih in raziskovalnih institucij). V teh organizacijah se kažejo velike razlike v tradiciji opravljanja anketnih raziskav, v praktičnih postopkih, ambicijah, tehnični izkušnosti in sredstvih. Obstajale bodo jezikovne in kulturne ovire, ki jih bo treba premagati; nacionalne načine dela bo treba žrtvovati, da bi tako podprli primerljivost. Poleg normalnega nadzora kakovosti pri nacionalnih anketnih raziskavah je treba zagotoviti tudi mednarodno primerljivost.

Iz tega sledi, da je treba centralizirati načrtovanje splošnih anketnih raziskav, pa tudi primerjalni nadzor kakovosti. Potrebna je neka osrednja skupina, ki prevzame polno odgovornost tako za načrtovanje ESS kot tudi za primerjalni nadzor kakovosti. Do največje možne primerljivosti ne prideš na osnovi načela prenašanja nalog na nižje ravni. Taka je bila izkušnja večine primerjalnih raziskav, vključno z raziskavami European Community Household Panel in ISSP. Poleg tega že samo število sodelujočih dežel terja centralizacijo odgovornosti. To pomeni, da bo treba voditi nadzor kvalitete še bolj kot v primerjalnih

anketnih raziskavah, ki jih opravljajo v nekaterih državah. Končna zbirka podatkov mora biti dobro očiščena, da bi bilo kasneje čim manj ponovnih stikov na nacionalni ravni in da bi lahko kasneje pošiljali vpis v vsebinska področja v obliki že preverjenih in centralno potrjenih temeljnih tabel. Zato bo skupina ESS tesno sodelovala z Metodološkim odborom.

Program kakovosti mora vključevati tri korake:

- jasno definirati *cilje kakovosti*, ki jih odobri vsak sodelujoči inštitut in zagotavljajo največjo možno primerljivost in kakovost. Ti cilji bi morali imeti obliko pismene pogodbe;
- podroben *program nadzora kakovosti* za različne faze raziskovanja, z definiranjem dejavnosti na nacionalni in na centralni ravni;
- razvoj standardizirane vrste (mednarodnih) *kazalcev kakovosti*, ki izhajajo iz prvih dveh točk, skupino mednarodnih *temeljnih tabel* in *tehnično poročilo*.

Naslednji seznam prikazuje tri glavne korake v programu splošnega nadzora kakovosti:

- *načrtovanje vprašalnika*: glavni vprašalnik v angleščini; prevod v dve smeri; o funkcionalno enakovrednih vprašanjih je treba razpravljati na osrednji ravni; standardiziran vprašalnik z dodanimi nacionalnimi možnostmi; vključitev temeljnih informacij v kontekst intervjuja;
- *populacija in vzorčenje*: ista populacija; strogo verjetnostni vzorci; reprezentativnost omogoča različne postopke vzorčenja; standardizirana poststratifikacija z uporabo dosegljivih demografskih virov;
- *delo na terenu*: ista metoda (osebni intervju); program za povečanje stopnje realizacije vzorca (response rate); nacionalni sporazum v zvezi z visokimi stopnjami sodelovanja; dogovor v zvezi z registriranjem spremenljivk za analizo nesodelovanja, primerjalna analiza sestave nesodelovanja; definiranje pravil, ki se nanašajo na obdelovanje nesodelovanja;
- *merjenje*: standardizirani predtesti; določen skupni vprašalnik (ki dopušča dodatne nacionalne module), omejene test-retest študije v vseh državah, da bi določili zanesljivost (reliability) (glej naprej); skladnost z drugimi primerjalnimi statistikami (demografsko itd.);
- *pregledovanje*: standardni program se razvije in izvaja na osrednji ravni (ta program mora definirati tudi začetne postopke pregledovanja na nacionalni ravni); nadzor in urejanje mednarodne strukture podatkov z uporabo standardne tabulacije (skupno delo skupin za vsebino in metodologijo); povratni informacija na nacionalno raven in popravki; razvoj temeljnih izvedenih spremenljivk;
- *časovni vidiki*: program za osrednji nadzor kakovosti zahteva, da se sodelujoče države docela držijo splošnih časovnih določil glede zbiranja podatkov, pregledovanja in pošiljanja nacionalnih podatkov;

- *dejavnosti, ki so povezane z razpošiljanjem podatkov in arhiviranjem*: splošno tehnično poročilo, ki vključuje mednarodno primerjavo uporabljenih metod, kazalce kakovosti, dejavnosti ob nadzoru kakovosti in popravke;
- izdelava *pregleda primerjalnih temeljnih tabel* v standardni obliki, ki vključuje a) populacijo in v odstotkih izražene ocene za vse spremenljivke, b) tabele v treh razsežnostih (kazalci po državah in temeljnih spremenljivkah).

2. Neprestano metodološko raziskovanje

Pri načrtovanju ESS obstajajo trije glavni problemi, ki jih je treba upoštevati. Prvi je problem učinkov metode, ki se vedno pojavljajo; drugi je problem primerljivosti podatkov iz različnih držav, tretji pa je problem pomanjkanja izoblikovanih mnenj.

2.1 Učinki metode

Začnimo s prvim vprašanjem. Dobro je znano, da ima vsaka metoda svoj poseben učinek na podatke, ki jih zbiramo. Ta problem so prikazali Sudman, Bradburn in Schwarz (1996), Schuman in Presser (1981), Billiet in drugi (1986) ter Saris in Schwarz (1996) na mnogih primerih. Tako je na primer možno, da dobimo razlike 20 odstotkov v razporeditvi odgovorov, ko gre za uporabo besed 'dovoliti' ali 'prepovedati' v besedilih vprašanj (Schuman in Presser 1981). Bila bi velika nesreča, če bi zbirali podatke in bi bilo 50 odstotkov ugotovljenih korelacij posledica učinkov metode. Raziskave MTMM (multi-trait-multi-method) so pokazale, da to ni nemogoče. Zato je treba izbrati tako metodo, ki ima najmanj učinkov metode. Zato je potrebno stalno metodološko raziskovanje. Obstajajo štiri dobro razviti postopki, ki jih lahko uporabimo pri raziskavi. Prvi je testiranje vprašalnikov v kognitivnih laboratorijih, da bi tako določili, kako si anketirani ljudje razlagajo različne besede. Sudman, Bradburn in Schwarz (1996) razpravljajo o več metodah za ocenitev procesa, v katerem respondent oblikuje odgovor. Za temeljne načrte vprašalnikov so taki testi zelo pomembni, saj zagotavljajo, da ljudje iz različnih držav razumejo vprašanja na isti način in pridejo do odgovora po približno isti poti. Tak test lahko naredimo v zgodnji fazi načrtovanja vprašalnikov, še pred pilotskimi študijami.

Drugi pristop je analiza medsebojnega vplivanja pri komunikaciji med anketarjem in respondentom. Skrbna analiza te komunikacije lahko pokaže, kaj je narobe pri zbiranju podatkov. Ta postopek priporočajo za pilotske študije v treh državah, da bi se tako izognili resnim problemom.

Tretja možnost je uporaba eksperimentov razcepitve vzorcev, kjer dobijo različne podskupine vzorca različne oblike vprašalnikov, da bi se videlo, ali pri različnih oblikah vprašalnikov dobimo velike razlike med odgovori.

Četrta možnost je raziskava MTMM, ki omogoča študij učinkov metode na korelacije med spremenljivkami.

Uporabljati bi bilo treba vse štiri metode, da bi ovrednotili ključna vprašanja in se tako izognili resnim problemom v zvezi s temi vprašanji.

Kognitivne študije in analize medsebojnega vplivanja bi bilo treba narediti le na omejenem številu intervjujev. Analizo medsebojnega vplivanja se lahko uporabi za cel intervju, tudi za vprašanja o posebnih vsebinah, kognitivno analizo pa naj bi naredili le za najbolj odločilne dele.

Ostala dva postopka bi bilo treba načrtovati do podrobnosti; pri tem bi se morali osredotočiti na najpomembnejše spremenljivke v raziskavah.

2.2 Primerljivost med kulturami

Primerjalno raziskovanje se še ni tako utrdilo, da bi bilo dobro znano, katera vprašanja lahko primerjamo med državami, katerih ne moremo in kako je treba prilagoditi besedila. Mnoge razlike v raziskavah v različnih kulturah so nastale zaradi pomanjkanja ekvivalentnosti med postopki, ki jih uporabljajo v različnih državah. Različni problemi in postopki, ki smo jih omenili v zvezi z raziskovanjem na splošno, veljajo seveda tudi za primerjalno raziskovanje. Vendar pa o problemih raziskav v različnih kulturah še ni bilo tako širokih razprav. Zato jim tu namenimo posebno pozornost; pričenjamo z razlikami med razporeditvami odgovorov.

2.2.1 Razlike med distribucijami odgovorov

Če je verjetnost določenega odgovora v zvezi z mišljenjem, ki ga nekdo ima, različna v različnih državah (na primer zaradi različne občutljivosti glede socialne zaželenosti), distribucija odgovorov ne bo enaka, pa čeprav so morda distribucije mnenj enake v različnih državah.

To ni nekaj takega, kar bi si le s težavo lahko zamislili; to je pokazala študija, povezana z vprašanji iz Evrobarometra (poglavji 6 in 9 v Saris in Kaase 1997).

Primer: Razpravljali so o vprašanju 'zadovoljstvo z načinom, kako deluje demokracija'. V angleščini je besedilo naslednje:

On the whole, are you very satisfied, fairly satisfied, not very satisfied, not at all satisfied with the way democracy works in (our country)? Would you say, you are (1) very satisfied, (2) fairly satisfied, (3) not very satisfied, (4) not at all satisfied, (5) no answer?

(Če gledate v celoti, ali ste zelo zadovoljni, precej zadovoljni, ne kaj dosti zadovoljni ali sploh niste zadovoljni z načinom, kako demokracija deluje v (naši državi)? Ali bi rekli, da ste (1) zelo zadovoljni, (2) precej zadovoljni, (3) ne kaj dosti zadovoljni, (4) sploh niste zadovoljni ? (5) brez odgovora?)

Analiza latentnih razredov je pokazala, da so ljudje z mnenjem (3), to je 'ne kaj dosti zadovoljni', različno odgovarjali v treh različnih državah. Če pomeni znak p_{ij} verjetnost, da bo nekdo dal odgovor i , če je njegovo mnenje j , so spodaj prikazane le verjetnosti odgovorov 1 do 4 za skupino, ki ima mnenje 3, ker so bile verjetnosti za vse druge kategorije enake. Rezultati so bili naslednji:

	p13	p23	p33	p43
Francija	.00	.000	.669	.330
Belgija	.000	.072	.422	.507
Španija	.000	.067	.656	.277

Tabela kaže, da se verjetnosti v Belgiji pomembno razlikujejo od verjetnosti v ostalih dveh državah. Tudi razporeditev opazovane spremenljivke se bo razlikovala, če so verjetnosti odgovorov tako različne. Isto so ugotovili pri vseh spremenljivkah v zvezi z zadovoljstvom v Evrobarometrovem eksperimentu in za vprašanja, ki se nanašajo na zanimanje za Evropsko unijo in poznavanje EU.

V teh primerih je videti, da nam da razlago prevod. V Španiji so uporabili angleške oznake. V holandskih vprašalnikih v Belgiji so bila oznake:

very satisfied, rather satisfied, not so satisfied in not at all satisfied;

V Franciji pa:

tres satisfait (= very satisfied), plutot satisfait (=rather satisfied), plutot pas satisfait (=rather not satisfied) in pas du tout satisfait (= not at all satisfied).

Čeprav so sodili, da so te oznake funkcionalno enakovredne, so bili rezultati čisto različni. Druge primere iste vrste lahko najdemo v poglavju 9 pri Sarisu in Kaaseju (1997).

Te razlike v verjetnostih odgovorov so vzrok razlikam med državami, ki jih nato normalno pojasnjemo kot stvarne razlike. Preden pa naredimo takšen sklep, moramo popraviti te razlike v verjetnosti odgovorov. To se lahko naredi, vendar so potrebna ponovljena opazovanja istih ljudi in nato transformacija, ki sloni na ugotovljenih verjetnostih odgovorov. Razprava o tem, kako se te popravke lahko naredi, je v 11. poglavju knjige Sarisa in Kaaseja (1997). Iz vsega tega lahko naredimo sklep, da je potrebno raziskovanje o verjetnostih odgovorov, če hočemo vedeti, ali lahko brez popravkov neposredno primerjamo podatke iz različnih držav.

2.2.2 Razlike v korelacijah

Posledica različnih verjetnosti odgovorov v različnih državah niso le različne razporeditve odgovorov, pač pa tudi odnosi med spremenljivkami. V neki študiji, kjer so korelacije uporabili za opis odnosov med različnimi spremenljivkami, so dobili naslednje rezultate, prikazane v tabeli 1 (Scherpenzeel 1995).

Ta tabela kaže, da metoda lahko močno vpliva na rezultate. Če primerjamo korelacije med dvema državama na lestvici desetih stopenj, vidimo, da je korelacija med zadovoljstvom z življenjem na splošno (GLS) s tremi drugimi spremenljivkami manjša na Nizozemskem kot na Madžarskem, vendar pa to ne velja za dve od treh korelacij, če gre za petstopenjsko lestvico.

Tega ne moremo pojasniti s fluktuacijami vzorcev, ker so v obeh državah na obe lestvici odgovarjali isti ljudje. Razlaga za te razlike je v posebni kombinaciji slučajnih napak in učinkov metode.

S pomočjo ponovljenih opazovanj lahko določimo razlike v verjetnostih izborov, v učinkih metod in v merjenjih na podlagi slučajnosti. O učinkih teh napak so v ZDA in pri IRMSC (International Research Group on Methodological and Comparative Survey Research) v trinajstih državah Evrope naredili več raziskav v zvezi z zadovoljstvom z življenjem in mnogimi drugimi spremenljivkami. O metodologiji razpravljata Saris in Munnich (1995), o uporabi metodologije pri mednarodnem raziskovanju zadovoljstva z življenjem poročajo Saris in drugi (1996).

Tabela 1: Korelacije med štirimi spremenljivkami v zvezi z zadovoljstvom, merjene s štirimi metodami, dobljene na istih respondentih

Nizozemska	GLS	SH	SF	SC	GLS	SH	SF	SC
	10-stopenjska lestvica (polihorična kor.)					5-stopenjska lestvica (polihorična kor.)		
GLS	1.00				1.00			
SH	.458	1.00			.381	1.00		
SF	.456	.434	1.00		.445	.349	1.00	
SC	.491	.325	.333	1.00	.462	.232	.270	1.00
Madžarska	GLS	SH	SF	SC	GLS	SH	SF	SC
	10-stopenjska lestvica (polihorična kor.)					5-stopenjska lestvica (polihorična kor.)		
GLS	1.00				1.00			
SH	.490	1.00			.341	1.00		
SF	.637	.468	1.00		.664	.380	1.00	
SC	.519	.254	.308	1.00	.296	.182	.247	1.00

Taka vrsta raziskav je nujno potrebna za večino pomembnih spremenljivk pri primerjalnem raziskovanju. Brez takih študij je nemogoče primerjati korelacije med državami. Zato bi morale biti na voljo informacije za vse spremenljivke, uporabljene pri ESS, o tem, kakšne korelacije so potrebne, da bi bili rezultati primerljivi med državami.

2.3 Moč mnenj

V ZDA so dolgo razpravljali o vprašanju, ali imajo ljudje dovolj informacij, da bi lahko sodelovali pri političnem odločanju. To razpravo je pričel Converse (1964); na njeni podlagi je nastalo več metodoloških besedil, ki so govorila o možnosti, da nedoločljivost mnenj morda nastane zaradi slučajne merske napake (Achen 1975; Judd, Krosnick in Milburn 1981); v novejšem času spet razpravljajo o tem Zaller (1992) in Sniderman in drugi (1991). Evropski znanstveniki so le malo sodelovali v tej razpravi; videti je, da evropski družboslovci v odsotnosti mnenj niso videli resnega problema. Vendar pa lahko prav pri evropskih vprašanjih pokažemo, da lahko s precejšnjo lahkoto spremenimo mnenja ljudi. V nekem eksperimentu je Saris (1997) le z dvema posebnima vprašanjema spremenil mnenje nizozemskega prebivalstva od zagovarjanja pravice veta do nasprotovanja pravici veta, kot je to prikazano v tabeli 2.

Tabela 2: Vpliv informacij o vprašanju o pravici do veta na razporeditve odgovorov v prvem podvzorcu.

Podvzorec 1 pred proevropsko informacijo		Podvzorec 1 po proevropski informaciji	
Države v okviru Evropske unije imajo pravico do veta, kar pomeni, da lahko neka država onemogoči odločitev EU		Na osnovi teh izkušenj se lahko vprašamo, ali naj pravica do veta ostane, ali pa bi jo morali prilagoditi odločanju večine držav.	
Ali mislite, da bi morala Nizozemska ohraniti svojo pravico do veta, ko gre za pomembne odločitve, pa čeprav bi šlo za ceno odločanja v EU?		Ali mislite, da bi morala sedanja oblika ostati, ali pa mislite, da bi morali vpeljati tako obliko odločanja, ki bi slonela na večini (na primer, da bi morali dati soglasje dve tretjini držav)	
	%		%
- ne vem	25.3	- ne vem	13.8
- ohraniti pravico veta	55.5	- ohraniti pravico veta	26.7
- opustiti pravico veta	19.2	- odločitev po pravilu večine	59.5
- skupaj (N=833)	100.0	(N=833)	100.0

Informacija o moči mnenja je zelo pomembna. Šibko razvito mnenje lahko z lahkoto spremenimo, kot smo pokazali. Billiet in drugi trdijo, da je moč mnenja zelo pomembna tudi za napovedovanje ravnanj.

Glede na to, da vsi trije problemi vodijo do istega sklepa, da so potrebna ponovljena opazovanja, bi bilo zelo zaželeno, če bi bilo stalno metodološko raziskovanje povezano z razvojem in večino raziskovanja ESS.

Viri:

- Achen C.H. (1975) Mass political attitudes and the survey response, *American Political Science Review* 69: 1218–1231.
- Battista J. M. and W. E. Saris (1979) Tests of stability in attitude research. *Quality and Quantity* (Forthcoming).
- Billiet J., G. Loosveldt and L. Waterplas (1986) *Het survey – interview onderzocht*, Leuven: Universiteit van Leuven.
- Converse P. E. (1964) The nature of belief systems in mass publics, in: D. Apter (ed.) *Ideology and Discontent*, New York: Free Press, 206–261.
- Converse P. E. (1970) Attitudes and Non-attitudes: continuation of a dialogue, in: E. R. Tufte (ed.), *The quantitative analysis of social problems*. Reading, Mass: Addison-Wesley.
- Judd C. M. and M. Milburn (1980) The structure of attitude systems in the general public: comparisons of a structural equation model, *American Sociological Review* 89, 2: 309–325.
- Judd C. M., J. A. Krosnick and M. A. Milburn (1981) Political involvement and attitude structure in the general public, *American Sociological Review* 46: 660–669.
- Lodge M., M. R. Steenbergen and S. Brau (1995): The responsive voter: campaign information and the dynamics of candidate evaluation, *American Political Science Review* 89: 309–326.
- Luskin R. C. (1987) Measuring political sophistication, *American Journal of Political Science* 31: 856–899.
- Piazza T. and P. M. Sniderman (1996) Incorporating experiments into computer-assisted surveys. Paper presented at the Intercasic conference in San Antonio, Texas, December 11–14.
- Saris, W. E. and Munnich A. (1995) *The Multitrait-Multimethod approach to evaluate measurement instruments*. Budapest: Eötvös University Press.
- Saris W. E., R. Veenhoven, A. Scherpenzeel and B. Bunting (eds.) (1996) *Life satisfaction in West and Eastern Europe*. Budapest: Eötvös University Press.
- Saris W. E. and M. Kaase (1997). *Eurobarometer: measurement instrument for opinions in Europe*. ZUMA-Nachrichten Spezial No. 2. Mannheim: ZUMA.
- Scherpenzeel A. A. *Question of Quality; evaluating survey questions by Multitrait Multimethod studies*, Amsterdam Unpublished Ph. D. dissertation of the University of Amsterdam.
- Schuman and Presser (1981) *Questions and answers in attitude surveys: experiments on question form, wording and context*. New York: Academic Press.
- Sniderman P. M., R. A. Brody and P. E. Tetlock (1991,) *Reasoning and Choice: explorations in political psychology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Sniderman P. M., T. Piazza and A. Kendrick (1991) Ideology and issue per suability: dynamics of racial policy attitudes, in: P. M. Sniderman, R. A. Brody and P. E. Tetlock, *Reasoning and Choice: explorations in political psychology*. Cambridge: Cambridge University Press, pp. 223–243.
- Sudman S., N. M. Bradburn and N. Schwarz (1996) *Thinking about answers*. San Francisco: Jossey Bass Publisher.
- Vogel J. (1995) Options for Integrated and comparative statistics on living conditions. Paper presented at the Eurostat Conference on Social Indicators and social reporting, Luxembourg, February 1995.
- Zaller J. R. (1992) *The nature and origins of mass opinion*. Cambridge: Cambridge University Press.

Dodatek 5

Podrobnejša opredelitev predlagane ankete ESS

Uvod

Predlagana Evropska družboslovna raziskava (ESS) bi bila izpeljana v skladu z najvišjimi akademskimi merili v vseh sodelujočih državah na osnovi skupno sprejetih določitev. Nadzorovala bi jo majhna polno zaposlena osrednja metodološka skupina, ki bi poročala Upravnemu odboru; ta bi vključeval člane iz vseh sodelujočih držav. Vsaka država bi tudi določila Glavnega raziskovalca, ki bi nadziral izvajanje predlagane raziskave v domači državi. Glavni raziskovalec bi lahko bil (ali pa ne) povezan z raziskovalno agencijo, ki je bila izbrana za izvedbo raziskovalnega dela.

Glede na naravo predlaganega projekta bi morala vsaka sodelujoča država brez dvoma prilagoditi ali spremeniti različne običajne postopke, standarde in metode, da bi na ta način omogočili mednarodno primerljivost.

Vzorec

Raziskava bo zajela osebe, ki so stare 15 let in več (brez zgornje meje) in živijo v zasebnih gospodinjstvih v vsaki od držav, ne glede na njihovo narodnost, državljanstvo ali pravni status. Vzorec naj bi izbrali na osnovi strogih slučajnih verjetnostnih metod na vsaki stopnji. Relativna verjetnost izbora vsake enote vzorca bi morala biti znana in zapisana v datoteki kot posebna vrsta podatkov. Kvotno vzorčenje ne bo uporabljeno na nobeni stopnji.

Zamenjava katere koli izpadle enote vzorca ali zamenjava praznih naslovov ni dovoljena na nobeni stopnji.

Najmanjše število opravljenih intervjujev, ki naj bi ga dosegli, je 2.000, priporočeno število pa je 2.500. V državah, kjer je vseh prebivalcev manj kot dva milijona, bi bilo najmanjše število 1.000 intervjujev. V vsakem primeru bo najmanjše število 'efektivnih' intervjujev (po odštetju učinkov načrtovanja) 1.500. Vsaka država bo določila ustrezno velikost začetnega vzorca, ki bo slonela na realističnih ocenah stopenj sodelovanja (response rate), ki bo dosežena in na osnovi stopnje ustreznosti (eligibility rate) (če bo to ustrezno).

Uporabljeni postopki vzorčenja in podatki o sodelovanju bodo v celoti dokumentirani v tehničnem poročilu raziskave. Poročilo o vzorčenju bi moralo vključevati definicijo in opis enot vzorca, ki so bile uporabljene v vsaki fazi, opis vsake stratifikacije vzorca in opis načinov, kako bi se verjetnosti izbiranja lahko spreminjale v vsaki fazi. Poročilo o sodelovanju bo vključevalo število izbranih primerov, ki so 'padli' v eno od naslednjih kategorij (te naj bi bile izključujoče in izčrpne): neprimeren in zakaj; ni prišlo do stika po več kot štirih obiskih; osebna odklonitev; odklonitev preko nekoga drugega; opravljen intervju (delno), opravljen intervju (v celoti).

Med podatki raziskave bo tudi ena ali več spremenljivk, ki bo kazala verjetnost izbora enot, tako da bi lahko kasneje izvedli ustrezno uteževanje.

Vprašalnik

Izdelana bosta vprašalnika za osebno anketiranje ob prisotnosti anketarja in vprašalnik, ki ga izpolni respondent sam; oba bo prinesel in vodil anketar v respondentovem gospodinjstvu (v določenih primerih bo drugi vprašalnik lahko ostal pri respondentu in ga bo ta vrnil po pošti). Vprašalnika bosta v angleščini in bosta skupno delo, na osnovi posvetovanj z mednarodnimi skupinami, s specialisti za posamezne vsebine, z osrednjo metodološko skupino in z raziskovalnimi agencijami v vsaki od držav. Vprašalnik bo izvajan bodisi po načelu 'papir in svinčnik' ali pa po načelu 'intervju s pomočjo računalnika'. Temu drugemu načinu bi dali prednost v državah, kjer je to ugodno z vidika stroškov.

Vprašalnik za osebno anketiranje ob prisotnosti anketarja bo vseboval približno 240 vprašanj (enourni intervju, vključno z obsežnim socialno-demografskim delom). Vprašalnik, ki ga izpolnjuje sam respondent, pa bo imel okrog 40 do 50 vprašanj in bo trajal od 10 do 12 minut.

Vsaka sodelujoča država bo prevedla vprašanja v svoj glavni jezik ali dialekt. Če v državi govori 5 odstotkov ali več prebivalcev kakšen drug manjšinski jezik kot *prvi jezik*, bi bilo treba vprašalnik prevesti tudi v ta jezik manjšine. Če pa je ta drugi jezik manjšine slučajno glavni jezik neke druge sodelujoče države, lahko sprejmejo ta prevod, če ustreza. Prevajanje bo opravljeno iterativno ('sem in tja', iz angleščine v drug jezik in obratno, več neodvisnih prevajalcev), dokler ne bo dosežena zadovoljiva usklajenost; toda to lahko opravijo namesto poklicnih prevajalcev tudi poznavalski prevajalci, če so na razpolago, na primer v okviru raziskovalne skupine.

Poleg treh obsežnih pilotskih testov (vsak 600 primerov) v vsaj treh državah sodelavkah, plus uporaba kognitivnih laboratorijev za testiranje glavnih pojmov, ki bodo uporabljeni, bo v vseh državah opravljen pretest 50 intervjujev. Ti bodo izpeljani v vsaj petih različnih področjih vsake države in jih bo opravilo vsaj pet različnih anketarjev. Vsi pilotski anketarji bodo poročali v prisotnosti Glavnega raziskovalca za to državo.

Terensko delo

Podrobna navodila za anketarje bodo pripravljena (in prevedena).

Obseg anketarjevega dela bo določen tako, da število intervjujev ne bo preseгло 20 in da noben anketar ne bo dobil več kot dve pooblastili za posamezno raziskavo.

Uspešnost vsakega posameznega klica na vsak naslov (ali neki drugi primarni enoti) bo zabeležena in na koncu klasificirana na osnovi standardiziranih šifer.

Tudi nesodelovanje ('non-response') bo definirano in izračunano v skladu s standardno vrsto kategorij. Pri tem mora kategorija 'ni prišlo do srečanja' zajeti največ 3 odstotke vseh enot vzorca in ciljna skupna stopnja sodelovanja (response rate) bo 75 odstotkov ustreznih enot. Da bi lahko dosegli te cilje, bodo opravljeni najmanj štirje osebni obiski pri vsaki enoti vzorca, pri čemer bo vsaj en obisk zvečer in en v soboto ali v nedeljo, v vsaj dveh različnih tednih. Ker bo morda kasneje potrebno uteževati podatke raziskave, da bi popravili pristranost zaradi nesodelovanja, bodo anketarji manjše število sprememb zabeležili za vsako izbrano enoto (respondenti in nerespondenti). Pri teh posameznikih bodo vključene značilnosti bivališča in okoliškega področja, ki ga anketarji lahko opazijo.

Da bi lahko prišli do ljudi, ki so težko dosegljivi, bo skupno trajanje terenskega dela od najmanj 30 dni do največ 90 dni.

V okviru kontrole kakovosti je potrebno pri desetih odstotkih odklonitev in desetih odstotkih 'ni prišlo do stika' opraviti (po telefonu ali osebno) kontrolno preverjanje in ga dokumentirati na standardiziran način.

Kodiranje in pregledovanje

Skupno in osrednje pripravljen vprašalnik bo spremljala tudi kodirna knjiga, ki bo določila šifre za vsako državo. Vsa vprašanja bodo že vnaprej kodirana, razen poklica in izobrazbe, ki ju bodo kodirali bodisi anketarji ali pa v uradu. Poklic in izobrazba bosta kodirana dvakrat: za respondenta in za ženo, prvi z ISCO, drugi z neko dogovorjeno mednarodno klasifikacijo.

Vsaka raziskovalna skupina bo opravila vrsto preverjanj v zvezi z vrednostmi odgovorov in logiko preverjanj. Te kontrole bodo centralno in podrobno določene. Nekatere od njih se bo dalo opraviti preko CAPI.

'Čisti' podatki vsake države bodo skladni s popolno kodirno knjigo in bodo prestali vse posebne logične teste. Ti podatki bodo vključevali tudi zapise o vsaki izbrani enoti iz vzorca, ki bodo označevali izid sodelovanja, pa tudi vse posebne spremembe, o katerih smo govorili in jih je anketar posebej beležil. Vključena bo tudi posebna geografska oznaka.

Skupna časovna razporeditev

Celoten čas raziskave je razdeljen v štiri obdobja; vsako obdobje traja šest mesecev, kot je prikazano:

Meseci 1–6:

Pripravljalno delo, vključno za zaključnim načrtom, prevodom in planiranjem

Meseci 7–12:

Glavno delo na terenu (po načrtu iste tri mesece v vseh državah), ki mu sledi oddaja čistih podatkov v osrednji arhiv

Meseci 13–18:

Arhiv pripravi skupne, popolnoma dokumentirane podatke

Meseci 19–24:

Vse podatke preizkusi in potrdi osrednja metodološka skupina, preden gredo v splošno rabo.